

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK SOCIOLOGIJA

ULOGA TRADICIJE U BOSANSKOHERCEGOVAČKOM DRUŠTVU

(Kanton Sarajevo)

-Magistarski rad-

Kandidatkinja:

Dina Mešanović

Broj indeksa: 358

Mentor:

Doc.dr. Sarina Bakić

Sarajevo, April , 2019. godina

SADRŽAJ

Uvod.....	3-4
Metodološki dio.....	5-6
Pojmovi.....	7-11
Prvi dio	
1.Nastanak narodne kulture i naroda.....	12
1.2.Nastanak i urbani razvoj grada Sarajeva u periodu XVI stoljeća.....	13-15
1.3.Sarajevska čaršija.....	16-17
1.4.Sebilj u Sarajevu.....	18
1.5.Sarajevske mahale.....	19
1.6.Orijentalna sarajevska kuća.....	20-22
1.7.Sarajevska narodna sofru.....	24-25
1.8.Stare sarajevske česme.....	26
1.9.Sarajevski hamami.....	27
1.10.Stari zanati u Sarajevu.....	28-32
1.11.Zanati koji nestaju.....	33
1.12.Koliki je interes za zanatstvo u današnje vrijeme.....	33
Drugi dio	
2.Tradicionalna dekorativna umjetnost.....	34-35
2.1.Uloga ćilima kao tekstilnog predmeta u tradiciji.....	36-37
2.2.Tradicionalna narodna nošnja.....	38-39
2.3.Tradicionalna narodna nošnja kod katolika.....	40
2.4.Tradicionalna narodna nošnja kod pravoslavaca	41
2.5.Tradicionalna narodna nošnja kod Jevreja Sefarda.....	42-44
2.6.Stari nakit.....	45
2.7.Nakit kod Jevrejskih žena u periodu Osmanske vladavine.....	46
2.8.Folklor i pjevačka društva.....	47
2.9.Muzika-Sevdalinka.....	48
2.10.Starobosanske narodne pjesme.....	48
2.11.Stare sarajevske kafane.....	48-49
2.12.Tradicionalna narodna kuhinja.....	50-52

2.13.Ramazan.....	53
2.14.Tradicionalni narodni pozdrav.....	54
<i>Treći dio</i>	
3. Uticaj globalizacije na tradiciju.....	55–57
<i>Zaključak</i>	58
<i>Bibliografija</i>	59

UVOD

Tradicija je istorija kulture. Sam termin odnosi se na ljudsku konduitu unutar određene zajednice, koja determinira kumulativnim depozitom znanja, vjerovanja, običaja, znanja, stavova, uloga te depozitom materijalnih vrijednosti, naslijeđenih od prethodnih generacija.

(Čamo, 2005:10)

Ispreplitan različitim religijama i kulturama, Sarajevo važi za grad sa multietičnom tradicijom. Upravo zbog toga postavlja se pitanje zašto je važno istraživati tradiciju? Tradiciju je potrebno istraživati da bi utvrdili koliko tradicija podliježe globalizacijskom procesu i od kakvog su značaja njena vrijednost i uloga u savremenom postmodernom društvu. Da li se određeni tradicijski oblici mijenjaju, na koji način se mijenjaju, te ustanoviti kako se te promjene manifestiraju? No, s druge strane postavlja se i drugo pitanje, a to je da li ipak s druge strane tradicija gubi svoju egzistenciju, ili će se ta egzistencija tek dovesti u pitanje u skorijoj budućnosti. Sa dolaskom različitih vlasti i naroda na naše prostore, tradicija se vijekovima izgrađivala i razvijala. Za nastanak grada Sarajeva veže se za dolazak Osmanlija, dok je Isha-beg –Ishaković postavio temelje grada, glavnog grada bosanskog sandžaka kasnije i pašaluka.

Dolazak Osmanlija, Jevreja kao i sami uticaj Austro-Ugarske imperije na naše prostore koji ostavljaju traga na našu kulturu i tradiciju, te se tradicija kao takva njegovala. U XV stoljeću Osmanlije osvajaju grad Sarajevo a početkom XVI stoljeća grad doživljava svoj najveći prosperitet, te je kao takav proglašen za najveći grad na Balkanu. Padom Bosne pod Osmansku vlast 1463. godine njena teritorija postaje zaseban sandžak, Sarajevo postaje sjedište Bosanskog sandžaka što povoljno utiče na razvoj grada. Zbog progona iz Španije Jevreji dolaze u Osmansku imperiju, sa sobom donose svoju kulturu i običaje. Fes koji primjećujemo u našoj nošnji, izvorno potiče od Jevreja kao i sevdalinka „Kad ja pođoh na Bembašu“. Austro-Ugarska je za vrijeme svoje vladavine prva osnovala tkaonicu ćilma u Sarajevu godine 1888.

Upravo zbog svoje kulture, arhitekture i tradicije koja čini ovaj grad, veliki broj turista bira upravo ovaj grad za posjetiti. Centar grada čini Baščaršija, bogata dućanima u kojima se može vidjeti stari nakit, tradicionalna nošnja, sve ono što čini tradiciju ovog grada. Nezaobilaza je i ljepota starih zanata po kojima danas nekoliko ulica u Sarajevu nose imena. Svakako je dominantna i Sarajevska kuhinja, prvenstveno tradicionalna narodna kuhinja koju možete pojesti

u ašćinicama. Sačuvane tradicionalne vrijednosti danas možemo vidjeti u galerijama poput muzeja Svrzina kuća koja nam na autentičan način predstavlja bošnjačku (muslimansku) tradiciju ,nekadašnje aginske porodice Svrzo, zatim Despića kuća koja predstavlja tradiciju pravoslavne porodice, u kojoj su se odigravale i prve pozorišne predstave. Porodica Despić kuću je poklonila gradu Sarajevu.

1.1. Problem istraživanja

Ovo istraživanje treba pokazati koje se tradicijske vrijednosti njeguju u bosanskohercegovačkom društvu, i da li iste opstaju ili ipak bivaju zanemarene sa dolaskom globalizacije.

1.2. Predmet istraživanja

U ovom radu istraživati će se koliko je tradicija važna sastavnica bosanskohercegovačkog identiteta i koja je njena uloga.

1.3. Teorijska osnova istraživanja

Pored našeg problema istraživanja koje tradicijske vrijednosti njegujemo u našem bosanskohercegovačkom društvu, i da li iste opstaju ili ipak bivaju zanemarene sa dolaskom globalizacije, našim istraživanjem također želimo doći do saznanja koliko je tradicija važna za društvo, šta nam sa sobom donosi globalizacija i globalizacijski procesi . U skladu sa svim navedenim naše istraživanje dovodimo u vezu sa teorijom simboličkog interakcionizma.

Tradicija se vijekovima izgrađivala sa dolaskom različitih vlasti i naroda ona se vremenom razvijala. Dolaskom Osmanlija na naše prostore , koji su ostavili traga na našu kulturu i tradiciju, te se tradicija kao takva i njegovala. Budući da živimo u dinamičnom društvu koje je izloženo mnogobrojnim pritiscima, koje sa sobom donosi globalizacija društvo se nalazi u novom dobu. Kako globalizaciju primjećujemo u mnogim segmentima našeg društva , tako je primjećujemo i u tradiciji gdje možemo kazati da pojedine tradicijske vrijednosti postaju zanemarene ili asimilirane s promjenama ten a taj način gube svoj značaj I autentičnost.

2. Ciljevi istraživanja

2.1. Društveni cilj

Uočiti probleme s kojima se danas tradicija susreće, analizirati uzroke gubljenja tradicije i tradicijskih vrijednosti. Društvena korist i cilj od ovog rada jeste ponovno izučavanje tradicije i tradicijskih vrijednosti u kontekstu značaja tradicije za svako društvo.

2.2. Znanstveni cilj

- Znanstveno opisivanje treba da obuhvati prepoznavanje i razumjevanje problema s kojima se danas tradicija susreće u bosanskohercegovačkom društvu

-Znanstveno predviđanje predstavlja mogućnost promjene ishoda samog problema u budućnosti

-Znanstvena eksplanacija bazirati će se na detaljnijem objašnjenju problema koji se istražuje, odnosno problema povezanosti tradicije, tradicijskih vrijednosti sa savremenim globalnim društvom , koristeći relevantnu literaturu.

3. Sistem hipoteza

Generalna hipoteza- Sarajevo pod uticajem globalizacije doživljava mnoge drastične promjene kojima podliježe i tradicija.

Pomoćna hipoteza 1- Neke od tradicijskih vrijednosti još uvijek egzistiraju , dok su se neke od njih izmijenile i samim time postale zanemarene, što može značiti i da nestaju.

Metode istraživanja: U našem istraživanju korištena je metoda analize sadržaja, prikupljanje podataka iz sociološke literature.

DRUŠTVO-(lat.*societas*;eng.*society*;njem.Gesellschaft),relativno samodovoljna organizirana zajednica života ljudi koji proizvode materijalna i duhovna dobra za zadovoljenje vlastitih potreba ,međusobno povezanih različitim odnosima između sebe i prema prirodi. To je specifičan sistem ljudske međuzavisnosti u kojem postoje visokoizdiferencirane, strukturane , na zajedničkoj kulturi utemeljene veze između pojedinaca i grupa. Prema užem i rasprostranjenijem značenju , društvo se shvata kao historijski konkretna , trajna i relativno samodovoljna ljudska zajednica omeđena određenom užom teritorijom, u čijim okvirima ljudi razvijaju sve neophodne društvene aktivnosti kojima se zadovoljavaju temeljene potrebe svakog pojedinca i zajednice. (Lavić, 2014:398)

TRADICIJA-prenošenje duhovnih produkata čovječanstva s generacije na generaciju. To podrazumjeva da je nešto prije postojalo što se sada dalje prenosi.

Sociološki aspekt tradicije podrazumjeva pogled na ljude, društvo, svijet, na norme i obrasce, mišljenja, ponašanja i djelovanja, što sve zajedno svaka generacija preuzima od prethodne. Prenosni mehanizmi tradicije mogu biti svjesni i nesvjesni. U društvenoj zbilji oni se najčešće isprepliću.

Istoriju bismo mogli uvjetno odrediti kao sve ono relevantno što se zbilo u prošlosti. To što se zbilo podliježe različitim interpretacijama, ali bitno pripada jednom hronološkom nizu, jer njegovo mjesto i značaj ne ovise od stanja u kome se danas nalazi data kultura. Tradiciju bismo u skladu sa prethodnim, mogli odrediti kao povijesno živi dio istorije, mjesto između prošlosti i budućnosti: ona je znak održanog društvenog i duhovnog kontinuiteta bez nje bismo bili u situaciji “stalnog vraćanja na istog”. Tradicionalizam je međutim oznaka za stanje u izvijesnoj kulturi kada se ne teži širenju i realiziranju novih mogućnosti (koje tradicionalizam u principu dopušta) nego se ono što je već realizirano konzervira i njegova se mjera nameće novoj povijesnoj zbilji.

Držeći da je istorija prostor u kojem čovjek realizira svoje ljudske mogućnosti, Marks (Marx) nalazi da je ona rezultat čovjekove djelatnosti i da čovjek nije puko sredstvo u istorijskome gibanju. S druge strane, čovjek nikada ne mijenja društvo samo u skladu sa svojim htijenjima i željama, nego u ovisnosti u onome što je zatekao i što posjeduje ozvjesnu svoju evolutivnu zakonomjernost. U tom smislu t. predstavlja prostor u kojem se realiziraju određene čovjekove stvaralačke sposobnosti. Svoje istorijsko uvjetovano viđenje svijeta , razmišljanje svijeta i društva u kojem živi, čovjek otjelovljuje u mnogobrojnim umjetninama i umotvorinama , čiji zbir i čini osnov tradicije. (Sociološki leksikon- Savremena Administracija, 1982: 705)

TRADICIJA-je istorija kulture. Sam termin odnosi se na ljudsku konduitu unutar određene zajednice koja determinira kumulativnim depozitom znanja, vjerovanja, običaja, značenja, stavova, uloga, te depozitom materijalnih vrijednosti naslijeđenim od prethodnih generacija.

Bez buđenja tradicijske memorije, bez njene vrijednosti, supstancije, podrške i podsticanja (koja u ovom slučaju predomina), nemoguće je pojmiti produciranje nekih drugih neovisnih vrijednosti. Ipak, ako bi došlo do njihovog suočavanja mora se poći od pretpostavke da tradicija ne postoji kao nepromjenljiva konstanta, a ni nove vrijednosti kao konačne. Tradirani novi kulturni elementi sintetiziraju se u svakoj urbanoj inovaciji. Oni postaju osnova svih kreativnih procesa u kojima se pronalaze nove stvaralačke mogućnosti i rješenja s kojima se stanovništvo jednog grada poistovjećuje. (Čamo, 2005:10)

Pojam kulture

Pojam kulture razvili su antropolozi pred kraj XIX stoljeća. Prva zaista jasna i razumljiva bila je definicija Edwarda Burnetta Tylora , britanskog antropologa . Tylor je 1871. –definirao kulturu kao “složenu cjelinu koja uključuje znanje, uvjerenja umjetnost , zakon ćudoređe , običaj i svaku drugu sposobnost i navike koje stječe ćovjek kao ćlan društvene zajednice”.(Haviland, 2002,34:35). Od Tylorova vremena definicije kulture su se množile , pa su do početka 1950-ih sjevernoamerićki antropolozi A. L. Kroeber i Clyde Kluckhohn uspjeli iz literature prikupiti više od stotinu definicija kulture. Novije definicije nastoje jasnije razlućiti stvarno ponašanje od apstraktnih vrijednosti , uvjerenja i percepcije svijeta kao temelja tog ponašanja. Rećeno na drugi naćin, kultura nije vidljivo ponašanje , nego skup zajednićkih naćela, vrijednosti i uvjerenja kojima se ljudi sluće u interpretaciji iskustva i razvoju odrećenog ponašanja, i u tom ponašanju odraćavaju.

Karakteristike kulture

Komparativnim proućavanjem više razlićitih kultura antrpolozi su se sloćili oko osnovnih karakteristika zajednićkih svim kulturama. Pomno proućavanje tih karakteristika pomaće nam da shvatimo vaćnost same kulture i njenu funkciju. (Haviland, 2002:34-35)

Pojam **kulture** jedan je od onih pojmova koji se u sociologiji najviše koriste. Kada riječ “kultura” upotrebljavamo u razgovoru, često je izjednačavamo sa “uzvišenim stanjima duha”, kao što su umjetnost i njeni različiti oblici kao što su književnost, muzika i slikarstvo. Kada sociolozi koriste pojam “kultura” onda to podrazumjeva pomenute aktivnosti, ali i mnoge druge. Kultura se odnosi na način života članova nekog društva ili grupa u okviru nekog društva. Ona uključuje način oblačenja ljudi, njihove običaje pri sklapanju braka, porodični život, način na koji rade i stvaraju religiozne obrede, slobodno vrijeme itd.

“Kultura” se konceptijski može razlikovati od “društva”, ali između ta dva pojma postoji veoma uska veza. **Društvo** je sistem međusobnih odnosa koji povezuje pojedince. U tom smislu su Velika Britanija, Francuska i Sjedinjene Američke Države društva. Ona obuhvataju milione ljudi. Druga društva poput najranijih lovačkih i sakupljačkih društava mogu biti mala i brojati svega trideset ili četrdeset ljudi . Sva društva povezana su činjenicom da su njihovi članovi organizovani u jasno strukturisane društvene odnose , u zavisnosti od jedinstvene kulture kojoj pripadaju. Nijedna kultura ne može postojati bez društva, isto tako nijedno društvo ne bi moglo postojati bez kulture. (Giddens, 2007:24).

Pojam kulture

Kada sociolozi govore o kulturi , oni nisu zainteresovani za one aspekte ljudskih društava koji su naučeni, a ne nasljeđeni. Ove elemente kulture dijele članovi društva i oni im omogućavaju međusobnu saradnju i komunikaciju. Oni obrazuju zajednički kontekst u kojem članovi jednog društva žive svoj život. Kultura jednog društva obuhvata kako nematerijalne aspekte-vjeronanja, ideje i vrijednosti koji čine sadržaj jedne kulture-tako i materijalne aspekte-objekte, simbole ili tehnologiju kroz koje se sadržaj kulture izražava. (Giddens, 2007:24).

1.NASTANAK NARODNE KULTURE I NARODA

Kada govorimo o narodnoj kulturi , ono što je evidentno jeste da se fenomenom narodne kulture kod nas kao i u europskoj tradiciji bavila etnologija. Tražeći etimološko opravdanje samog naziva narodne kulture, neki autori su predmet etnologije zasnivali na pojmu naroda. Međutim kako nije bio određen njegov temeljni pojam, prvenstveno u društvenom pogledu vremenom se odnosio na jedan društveni sloj-seljake. Kada govorimo o europskoj etnologiji možemo kazati da se pojavila istovremeno s nastankom novih nacionalnih kultura u 19. stoljeću, odnosno sa otkrićem naroda. Samo otkrivanje narodne kulture predstavljao je pokret i reakciju na prosvjetiteljstvo. Konkretno Voltairove tipologije koje se spominju, a koje su bile protiv elitizma, isticanja razuma, pa čak i odbacivanja tradicije. Za “otkrivače naroda” od velike važnosti su bili seljaci jer su bili od oni koji su ostali da žive blizu prirode i uspjeli su sačuvati prvobitne običaje. Njihove pjesme , pripovjetke i plesove Herder i ostali nazivali su ih narodnim. (Čolić,2006,52:54).

O fenomenu narodne kulture možemo kazati da je mnogo složeniji, nego što etnološka istraživanja pokazuju. Nijedna kultura ne određuje zapravo tako dobar odnos sa vlastitom sredinom, da bi ta ista kultura ostala statična. Govoreći i opisujući narodnu kulturu prvenstveno predindustrijske Europe autor Burke stavlja akcenat da u tom periodu nije postojala čista i nepromjenjiva tradicija, pa se u skladu s tim i postavlja pitanje da li je nekada i postojala . Kulturni razvoj postajao je izuzetno složeniji, s druge strane dovodilo se u pitanje odnos grada prema seljačkoj kulturi , neophodno je bilo odbaciti činjenicu da grad ima uticaja na seljačku kulturu odnosno da je nastoji uništiti. Trebalo je kreirati koncepte, da bi se mogle analizirati promjene o kulturnom pluralizmu i seljačkoj kulturi, gdje se stavlja fokus na seljačku kulturu na odnos prema drugim kulturama. Burke je smatrao da sama ideja o nepromjenjivoj narodnoj kulturi , postaje mit. Mit koji realizirao stvorio jedan obrazovani građanin, koji narod posmatra prvenstveno kao dio prirode, nego dio kulture. ¹

¹Čolić, Snježana, Kultura i povijest, Hrvatski studij sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2006, 52:54

1.2.Nastanak i urbani razvoj grada Sarajeva u periodu XVI stoljeća

Sredinom XV stoljeća Osmanlije osvajaju Sarajevo, međutim prije dolaska Osmanlija na ovo područje u Sarajevu nije bio razvijen nijedan veći trg. Budući da su postojali međusobni sukobi između domaćih feudalaca i kasnije Turaka, Osmanlije su zatekle opustošenost. Prema najstarijim osmanskim popisima koji ukazuju na pustošenje i razaranje 1455. godine područja koja su osvojena bila su slabo naseljena u njima nisu postojale ni pravne ni vjerske institucije. Popis iz 1455. godine ukazuje da su Osmanlije područje Vrhbosne nazvali Vilajet Hodidjed i Vilajet-Saraj-ovasi Sarajevsko polje. Isha-beg Ishaković podigao je dvor na Bistriku na lijevoj strani obale Miljacke tako da je vilajet Saraj-ovasi dobio ime po saraj dvoru, dok je vilajet Hodidjed ime dobio po gradu u župi istoimeni grad Vrhbosna. Sa dolaskom Osmanlija i uspostavom njihove vladavine broj stanovnika se povećavao o čemu govore podaci iz prvog popisa Bosanskog sandžaka, iako je to područje bilo slabo naseljeno. Trg Tornik je 1468. imao je 75 kuća, od kojih je pet bilo muslimanske populacije.

Za najraniji razvoj Sarajeva i njegovog proučavanja, za najznačajniji izvor smatra se Vakufnama iz 1462.godine Isa-bega Ishakovića, i za ovu godinu se smatra da je to godina osnivanja Sarajeva, tada se Sarajevo po tom dokumentu nazivalo kasabom, a da bi se jedno naselje moglo nazvati kasabom bilo je neophodno da posjeduje džamiju i naselje koje se nalazi okolo džamije, zatim čaršiju radi pazara. Za nastanak Sarajeva veže se dolazak Osmanlija, dok je Isha-beg Ishaković postavio osnove budućeg grada, glavnog grada Bosanskog sandžaka a kasnije i pašaluka. Od naziva Saraj-ovasi potiče naziv za Sarajevo, kada su Turci definitivno osvojili cijelu župu Vrhbosnu kako su je i nazivali a odbacivanjem drugog dijela *Sarajevo Polje* dolazi se do naziva Sarajevo. Za vrijeme vladavine Osmanlija u Sarajevu grad je bio podjeljen na dva urbana dijela: to su bili dijelovi stanbenih četvrti-mahala dok je drugi dio bio privredna djelatnost smještena u čaršiji njene temelje postavio je Isha beg-Ishaković, a svojim radom i djelom kasnije razvio Gazi-Husrev-beg. Na Baščaršiji je nekada postojao jedan trg prije 1462. godine i na tom trgu Isha-beg-Ishaković postavio je temelje za novi privredni centar-čaršiju, podigao je han i brojne dućane koji su se nalazili okolo hana. Najstariji objekat starog Sarajeva jeste upravo han, ovaj han je služio za prvi sarajevski bezistan. Zatim se formirala najstarija čaršija u Sarajevu, to je bila čaršija bazerdžana (profesionalnih trgovaca). Na zapadnoj strani nalazila se čaršija kazaza,

dok se sa sjeverne strane nalazio put i tu se kasnije formirala čaršija sarača i sedlara, danas imamo ulicu Sarači. Na trgu koji postojao vjerovatno i ranije na kom je počela da se formira čaršija nazvan je Baščaršijom i to je glavna čaršija. Prvo kršćansko naselje nalazilo se u blizini Trga , Gornja Varoš. Padom Bosne pod osmansku vlast 1463. njena teritorija pretvorila se u zaseban sandžak , Sarajevo je postalo sjedište Bosanskog sandžaka to je povoljno uticalo na razvoj grada. Sarajevo se u drugoj polovini XV stoljeća prostiralo od Baščaršije do današnje ulice Branilaca grada, bosanski sandžakbeg Ajas-beg je podigao zadužbine na tom području mesdžid koji se nalazio na mjestu gdje je danas smješten hotel Central, oko njega se formirala i istoimena mahala, zatim hamam i mekteb. Velika nesreća zadesila je grad Sarajevo tri godine poslije podizanja zadužbina 1480. godine iz Jajca je došao odred vojske, bio je to jedan odred koji je bio pod vodstvom Vuka Brankovića, Petra Docija i Ladislava Egervanija, što je rezultiralo spaljivanjem i pljačkanjem Sarajeva. Što se tiče podataka o urbanom razvoju grada poslije 1480 godine tih podataka nema, za 1485. godinu značajan je popis Bosanskog sandžaka , koji je sačuvan tu se nalazi popis Sarajeva popis je spadao u has bosanskog sandžakbega. Stanovništvo je upisano u tri skupine to su bili džemati: džemat dubrovčana koji je brojao 8 , zatim džemat muslimana 42 kuće i džemat kršćana 103 kuće. Dubrovački trgovci njihov džemat Dubrovčana-Kolonija bila je smještena u starom dijelu grada, taj je dio kasnije nazvan Latinluk drugi naziv za nju bio je Frenekluk mahala koja se prostirala nizvodno od Latinske ćuprije. Krajem XV stoljeća Sarajevo se širilo prema jugoistoku bosanski sandžak-beg Jakub-paša podigao je mesdžid , a oko njega se formirala mahala Jakub-pašina mahala. Bosanski sandžak-beg Skender-paša , krajem XV stoljeća i početkom XVI stoljeća podigao je tekiju , 11 dućana , osnovao je zadužbine podigao je most koji je spajao zadužbine na obali Miljacke, uvakufio je više mlinova za objekte. Sarajevo je krajem XV stoljeća imalo koloniju dubrovačkih trgovaca, tri muslimanske mahale i jednu kršćansku mahal, u tom periodu na čaršiji izgrađeno je preko 100 dućana, koji su brojali više od 20 raznovrsnih zanata. Sarajevo početkom XVI stoljeća doživljava svoj veliki prosperitet i razvoj unutrašnje organizacije gdje postaje jedan od najvećih gradova na Balkanu.

Kada govorimo o teritorijalnom i ekonomskom razvoju Sarajeva , činjenica je da je grad Sarajevo svoj teritorijalni i ekonomski razvoj doživjelo u XVI stoljeću. U tom periodu Sarajevo je bilo najveći grad u Bosni kao i jedan od najrazvijenijih gradova na Balkanu. Razvoj Sarajeva najbolje se može pratiti kroz popise , jer oni raspoložu podacima o urbanom razvoju grada . Za period XVI stoljeća značajna su i sačuvana četiri popisa , to su popisi Bosanskog sandžaka iz

perioda 1516, 1528/30, 1540 i 1570 godine. postoji još jedan popis iz 1604. godine , to je popis²sa početka XVII stoljeća koji predstavlja jasnu sliku Sarajeva krajem XVI stoljeća, u tom periodu Sarajevo doživljava kulminaciju u svom razvoju. Za period XVI stoljeća razvoj Sarajeva dijelimo u nekoliko faza: za period od početka XVI stoljeća do 1516. godine , zatim od 1516 do 1530 i od 1530 do 1540 godine. Sarajevo je tokom XVI stoljeća prvih petnaest godina doživjelo svoj značajni napredak u odnosu na period XV stoljeća , promjene od samog porasta stanovništva, ekonomskog prosperiteta i urbanog razvoja. Za najznačajniji izvor kada je u pitanju proučavanje urbanog razvoja Sarajeva u prvih 15 godina u periodu XVI stoljeća smatra se popis Bosanskog sandžakbega. Broj stanovnika u gradu znatno se povećavao 1516. godine imamo upisano 873 muslimanske kuće i 140 kršćanskih kuća. Za najbolji pokazatelj urbane razvijenosti grada jeste za vrijeme osmanskog perioda , u tom periodu znatno se proširio broj mahala,(upeterotrostručio). Mahale su dobijale imena po imenima osnivača na njihov razvoj uticali su predstavnici vjerske inteligencije, predstavnici esnafskih organizacija i predstavnici osmanske feudalne klase. Sarajevo u periodu XVI stoljeća broji šest tekija: Skende-pašinu, Isa-begovu, tekija Tuma-derviša, tekija Hadži-dede, tekija gazija (boraca za vjeru) i Džandžu gaza. Do ovog perioda i čaršija se znatno razvila , što su rezultirale povoljne prilike u Osmanskom carstvu u tom periodu. Od posebnih čaršija: Terzijska čaršija, Saraj čaršija ove dvije čaršije činile su jednu cjelinu, Sabljarska, Kazazi i čaršija Bazerdžana. Za urbani razvoj Sarajeva u XVI stoljeću, za najznačajniji period smatra se podizanje zadužbina od strane Gazi Husrev-bega, okolo zadužbina formirana je Gazi Husrev-begova mahala koja nije brojala mnogo kuća, njeno sjedište bilo je u centru čaršije, gdje je bilo prisutno dosta dućana i privrednih objekata. Sarajevo je početkom XVII stoljeća brojalo 91 mahaluu muslimanske populacije, dvije kršćanske mahale i Džemat Jevreja koji je brojao 5.553 kuće, u tom periodu dolazi i do stagnacije kada je u pitanju urbani razvoj Sarajeva a tome su doprinijeli historijski događaji Osmanskog carstva. Sarajevo je u početku XVIII stoljeća imalo isti broj mahala pred kraj turske vladavine 104, XVI stoljeće predstavlja najznačajniji period Sarajeva i njegovog razvoja u osmanskom periodu.

²Zlatar, Behija, Zlatno doba Sarajeva, (XVI stoljeće), Svjetlost, Sarajevo, 1996: 25-79

1.3.Sarajevska čaršija

Poznata je po svojim sokacima, ulicama, bogatim dućanima i izlozima, starim zanatima gdje se proizvodi i prodaje. Ona daje boju gradu čini nas drugačijim od drugih. O njoj ima i bezbroj zapisa i zapamćenja. Javljaju o njoj kroz stoljeća sa čuđenjem, oduševljenjem ili impresijom o Istoku, tu gdje je i Zapad, ili o Zapadu na Istoku. (Prstojević, 1999:346). Čaršija je bila formirana poslije osnivanja naselja, a u izgradnji čaršije sudjelovali su velikodostojnici, sandžakbezi, takođe trgovci i zanatlije.

Od nastanka Sarajeva njegov život se odvijao u dva dijela, koja su odvojena. Trgovački dio grada u kojem se radilo, proizvodilo i prodavalo. Drugi dio grada odnosi se na mahalski dio grada koji se odnosi na domove i porodice, porodični život. Za sokak se kaže da je zemlja po kojoj se hoda, a hrpa kuća zove se mahala. U čaršiji se nalazi hiljadu i osamdeset dućana, ulice u čaršiji su pokladrmisane a u jednoj od zgrada nalazi se bezistan. U bezistanu mogu se pronaći i kupiti jeftine stvari, razna roba koja je zastupljena iz Indije, Dubrovnika, Saida, Arabije, Perzije, Poljske i Češke. Iz Zadra, Splita i Šibenika dovozila se roba na konjima, sukno skupocjene svilene tkanine, koje se prodaju. Svilarški i kanzadžijski bazar na čohadžiskoj čaršiji su uvijek bili prepuni prolaznika i gostiju.

Za Sarajlije se smatra da su oni državni službenici, obrtnici, graničarski ratnici i trgovci. Prema podacima, koji ukazuju na XVIII stoljeće, možemo kazati da je u Sarajevu u tom periodu bilo prisutno 31 zanatski i oko deset trgovačkih esnafa. Zanatski esnafi nastojali su da se udruže evidentirano je oko dvije hiljade članova. To je dovelo do toga da je Engleski konzul na samom početku XIX stoljeća, Sarajevo nazvao Esnafskom Republikom. Nizali su se zanati trgovci i zanimanja, živjelo se trgovačkim životom. Ulice su u Sarajevu dobivale po njima imena zanatska, esnafska.

Što se konkretno tiče kupovine u sarajevskoj čaršiji, trgovina se nalazila svugdje bilo je onih koji su prodavali i onih koji su imali želju da kupe. Šetnja gradom, počinje upravo od čaršije bogatom trgovinama, zatim ulicama, sokacima. Za Baščaršiju se kaže da podsjeća na gradski centar u kojem se radi, zarađuje, prodaje, tu je i sagrađena čaršija Kazandžiluk. Ulica Kazandžiluk dobila je naziv po samoj terminologiji zanata, naziv ulice stariji je od četiri ipo

vijeka, kazandžije radili su posuđe od bakra ali kotlove koji su u tom periodu bili namjenjeni za potrebe osmanlijske vojske. Čaršija je do kraja XVI stoljeća bila potpuno izgrađena , i više nije postojalo mjesta za izgradnju dućana, počeli su se podizati kiosci. Pored dućana čaršiju sačinjavaju kulturni i vjerski, prosvjetni objekti. Mnogo je putopisa o čaršiji, međutim nijedan nije ostavio cjelovitiji opis. Kada je Eugen Savojski godine 1697. zajedno sa svojom vojskom u potpunosti spalio čaršiju, ona više nije ličila na čaršiju poput one iz XVI i prve polovine XVII stoljeća. U tom periodu kada je čaršija doživjela kulminaciju svog razvoja. Prva polovina XVII stoljeća sačuvala je slikovit opis čaršije.

Glavni faktor gradske privrede u Sarajevu ostaje zanatstvo , pored zanaststva spominju se i druge djelatnosti u Sarajevu kao što su stočarstvo, pčelarstvo, voćarstvo , vinogradarstvo i zemljoradnja.³

³3. Prstojević, Miroslav, Zaboravljeno Sarajevo, Autor, 1999,337:346

4. Zlatar, Behija, Zlatno doba Sarajeva (XVI stoljeće), Sarajevo, Svjetlost, 1996,159:161

1.4. Sebilj u Sarajevu

Riječ sebilj datira od arapskog porijekla, označava “zgradu na putu u kojoj ima vode”. Sebilj je izgrađen 1913. godine, ujedno je najprepoznatljivija građevina Sarajeva. Izgradnja sebilja u našoj zemlji započinje sa dolaskom Osmanlija, dok je domovina sebilja Arabija. Nekada je u Sarajevu bilo više sebilja, godine 1697. u požaru uništeni su svi sebilji. Jedini koji je preostao je sebilj na Baščaršiji. Bosanski vezir hadži Mehmed-paša Kukavica je 1753. godine izdao naredbu za izgradnju sebilja u staroj sarajevskoj čaršiji, dok je voda dovedena iz Gazi-husrev begovog vodovoda, dok je godine 1891. sebilj porušen iz još uvijek nepoznatih razloga. Alkeksandar Wittek projektovao je novi sebilj koji danas krasi Baščaršiju i Sarajevo. Sebilj je izgrađen od kamena, hreše, drveta i bakra. Dok je na betonske temelje oslonjen osmougaooni postament koji obložen od fino urađenog kamena iznad kojeg se nalazi bogato izvedena drvena konstrukcija sa drvenim rešetkama. Kada je u pitanju krovna konstrukcija nju karakteriše velika i rešom ukrašena streha sa kupolom koja pokrivena bakrom , a na čijem vrhu je smješten alem. Prva sanacija na Baščaršiji je urađena 1981. godine, zatim manja intervencija pred Zimske olimpijske igre osamdesetih godina prošlog stoljeća. Tokom granatiranja 1992. godine sebilj je bio oštećen, manja popravka dogodila se 1997. godine tada je obojena drvena kostrukcija i popravljani su mušepci. Sebilj je detaljno restauriran 2006. godine sa sanacijom dovoda i odvoda vode, zamijenjen mu je bakarni pokrov, također je uređena i zaštita drveta.⁴

4. <https://sarajevo.co.ba/znamenitosti/sebilj-na-bascarsiji/>

1.5.Sarajevske mahale

Mahala se formirala uporedo sa čaršijom. Ono što je karakteristično za mahale jeste da su dobijale imena po osnivačima tekija, mesdžida i džamija. Podaci o nastanku prve sarajevske mahale kazuju nam da je prva sarajevska mahala nastala na prostoru oko Careve džamije, bila je zadužbina Isha bega- Ishakovića, koja je ujedno bila i poklonjena sultanu Mehmedu II. Skoro uz svaku džamiju nalazila su se turbeta i groblje.

Mahala je ujedno i predstavlja teritorijalnu organizacionu jedinicu prvenstveno stambenog karaktera, mahala je trebala posjedovati javnu česmu, džamiju uključujući i mekteb, dućan u kojoj su se mogle nabavljati osnovne kućne potrepštine i pekaru. Konkretno kada je riječ o džematima oni su bili karakteristični na lokacijama gdje je naseljena muslimanska populacija. Stara pravoslavna crkva na Varoši sagrađena je početkom XVI stoljeća, dok je u Latinluku postojala katolička , krajem XVI stoljeća nastala je prva sinagoga . U mahali Varoš stanovali su kršćani pravoslavne vjroispovjesti , dok je katoličko stanovništvo stanovalo u četvrti koja je bila zasebna a zvana Latinluk.

Mahale su bile bogate voćnjacima, zelenilom, razgranatim kaldrmama i mirisnim baščama. Prilikom izgradnje stambenih objekata u tom periodu uvažavalo se nekoliko osnovnih principa, to se prvenstveno odnosilo na odnose među komšijama, na razgovore, sijela, odnos prema ženi, komšijska pomoć, odnos prema prirodi svjetlost i zelenilo i pogled na sokak. Orientalana gradska kuća nastala je iz kamenog podnožja. Tip orijentalne kuće pored muslimanske populacije usvojila i kršćanska populacija sohodno svojoj vjeri, običajima, ekonomskom položaju i društvenom statusu. Prema izvještaju iz 1874. godine, kada je i završen proces formiranja mahala navedena su i imena mahala: Begova mahala, Careva mahala, Iskenderija, Maguda, Ajas-pašina mahala, Ferhadija, Bistrik itd. Dok se na brdu iznad Begluka nalaze sljedeće mahale: Bjelave ravne, Veliki Hrvatin, Čekrečina mahala, Hadži-Mustafin džemat itd.⁵

⁵ 6. Čamo, Merima, Kultura stanovanja u Sarajevu od njegovog nastanka do XIX vijeka, Udruženje građana Smerkand, Sarajevo, 2005, 35:38

7. Svrzina kuća, Muzej Sarajeva, 2001:14

1.6. Orijentalna sarajevska kuća

Prilikom izgradnje orijentalne gradske kuće upotrebljavao se lomljeni kamen, a zatim se dodavao glineni malter. Na spratu su se nalazili drveni plafoni i pragovi, drveni krov a fasada na kući bila je bijele boje. Orijentalna kuća u početku nije imala kuhinju razlozi su bili kako bi se izbjegla nečistoća i vrućina, obično se kuhalo u dvorištu. Sa dolaskom orijentalne gradske kuće na naše prostore, došlo je i do izmjena razlog je bila klima, što je rezultiralo i podjelom na ljetnu i zimsku kuhinju, dakle prostor u kojem se boravilo ljeti i u kojem se boravilo zimi. U dvorištu se nalazio prostor za ljetnu kuhinju to je bila posebno dozidana prostorija pored koje se nalazila drvarnica, bunar, česma, kotao za pranje veša i čenifa (zahod).

U unutrašnjem prizemlju kuće smješteno je prizemlje predsoblje (hajata) , gdje se nalazila i kuhinja (mutvak) iznad kojeg se nalazio dimluk to je bio otvor koji je služio za odvođenje dima, a u dimluku je bio formiran prostor kako bi se moglo doći iz kuhinje, mjesto je bilo namijenjeno za skupljanje lužine, za sušenje voća i mesa, mjesto je u narodu nazvano (čulhana). Dimluk se nalazio na spratu i bio je sav ozidan , dok se nije počeo upotrebljavati štednjak kuhalo se napolju i pod sačem. U kući pored ognjišta nalazio se sadžak, mašice i željezna lopatica za ugalj, pored ognjišta u kući je postojao i zidani kamin tu bi se obično pekla i pržila kafa. Kafa se inače u kućama počela pripremati negdje polovinom XVII vijeka. U kuhinji se nalazila klupa, sinija, sanduk za brašno i police na koje se ostavljalo posuđe koje je obično bilo od drveta i bakra.

Za gornji dio orijentalne kuće kaže se čardak. Za dio čardaka koji je izdignut iznad prizemlja kaže se ćošak, dok se tavanski dio zove prašni čardak do halvata i divanhane smještene na čardaku dolazilo se drvenim stepenicama. Divanhanu su koristili svi članovi porodice prvenstveno za vrijeme ljetnog perioda , predstavljala je centralno mjesto u kući koje je vodilo u ostale prostorije kuće . Za stambeni prostor orijentalne kuće možemo kazati da je multifunkcionlan , prvenstveno zbog prostorija koje imaju višestruku upotrebu u kojima se nalazio jednostavan namještaj . Minder –sećija bila je drvene konstrukcije , preko koje su se nalazile serdžade i izvezeni jastuci , sećija je bila obložena šiltetima. Pored sećije nalazila se i uska vitrina (škra bija) u kojoj su se nalazile police , gdje su se ostavljali predmeti potrebni domaćinstvu. Zidove su krasile lehve koje su bile lijepo izrađene, nalazili su se i peškuni mali stolići izrezbarenog oblika, dok je središnji dio prostorije bio prazan prekriven ćilimom, tu se okupljali članovi porodice tokom dana , za vrijeme jela za niskom sinijom ili demirlijom velikom

okruglom tepsijom koja je bila napravljena od bakra ili drveta. Namjena prostora i njegova sama funkcija zavisila je od potreba porodice, naveče bi se prostirali dušeci za spavanje musandar je služio za odlaganje posteljine, ormari su bili ugrađeni u zid. U seharama –sanducima nalazila se i čuvala ženska garderoba , dok se muška odjeća vješala o klin i prekrivala čaršafom kako bi se zaštitila od prašine. Drvena kasa čekmedža sa ladicom služila je uglavnom za odlaganje sitnijih i vrijednijih predmeta. U đugumima se raznosila voda po kući do abdesthana i banjica. Banjice su se nalazile uvijek uz peć u koju je bila ugrađena posuda koja je služila za zagrijavanje vode-pešnjak . Na zidu je visio susak, kevcija pomoću koje se voda iz pešnjaka prebacivala u setilj, posuda koja je bila obješena na plafonu, a koja je služila kao tuš. Središnji dio banjice je od kamena u obliku korita sa rupom za odvod. Okolo kamenog korita nalazile su se daske vjerovatno zbog hladnoće kamena. Kod hamamdžika bila su mjesta koja su služila za uzimanje abdesta prije namaza, a zvala su se (abdesthane). U prizemlju kuće nalaze se tri magaze jedna je služila za tekstil, druga za ogrijev i alat i treća za hranu. Kuća je imala nekoliko zahoda unutar kuće i van kuće, zahod je građen tako da se u njega ulazilo iz hodnika. Orijentalna gradska kuća imala je mušku i žensku avliju, koja je bila odvojena zidom selamluk- je naziv za mušku avliju , dok je haremluk- naziv za žensku avliju. Zbog vjerskih propisa i porodičnog života, postojala je organizacija korištenja kućnog prostora, zbog čega su žene bile izlovene iz javnosti. U ženskim avlijama nalazilo se posađeno cvijeće i voće. Zastupljenost voća, povrća i cvijeća u baščama nije služilo samo u svrhu estetskog ugođaja budući da je omogućavalo u baščamu vegetaciju koristilo se i u praktične svrhe, zbog poboljšanja ekonomske situacije porodice. Za avliju bitan i karakterističan element bila je česma, bogatije porodice su pored česme u mahali , uvodile privatni vodovod a to je bila česma u avlije, voda se koristila u velikim količinama. U početku voda se koristila iz bunara, sa uvođenjem vodovoda oni polako počinju da se gase . I kršćanske porodice prihvataju ovaj tip kuće u skladu sa svojim mogućnostima i potrebama. Kada su u pitanju Jevreji njihove kuće većinom su bile prizemne obično su se sastojale od jedne ili dvije seobe, kuhinje, u upotrebi je bila i ljetna kuhinja koja se nalazila u dvorištu. Stambeni objekat bio je odvojen od ulice , odvojen avlijom, vrtom i baščom. Bogatije su porodice u kući imale više soba, preko dana bi se na sećijama sjedilo a noću su služile za spavanje, djeca su spavala na podu koji je bio prekriven ćilimom. Uzidani ormar dolap, njegova funkcija bila je za odlaganje posteljine . Kada je u pitanju higijena i čistoća kuće tome se dosta pažnje poklanjalo , unutrašnji prostor bio je svijetao i prozračan , pored čistoće stana pazilo se i na čistoću tijela i hrane. U

slučaju da u kući nije bila predviđena prostorija čija je svrha bila za ritualno čišćenje i kupanje, Jevreji bi to obavljali u sarajevskim hamamima. Život u kući kao i mobilijar kuće važni su pokazatelji zajedništva među samim konfesijama . Od redovnih podnih prostirki u kućama su bili: ćilimi, ponjave, serdžade, tu su također i minderi u muslimanskim, kršćanskim i jevrejskim halvatima.⁶

⁶ 7. Čamo, Merima, *Kultura stanovanja u Sarajevu od njegovog nastanka do XIX vijeka*, Udruženje građana Smerkand, Sarajevo, 2005:72-83

8. *Svrzina kuća*, Muzej Sarajeva, 2001:86-88

Slika.Br.1. Svrzina kuća u Sarajevu

Slika. Br.2. Despića kuća u Sarajevu

Slika.Br. 3. Izgled tradicionalne narodne sofre

1.7.Sarajevska narodna sofra

Postavljanje svečanije sofre zavisilo je od toga da li se radilo o nekom vjerskom prazniku, porodičnom događaju, svadbi, dočeku dragih prijatelja. Selamluk je služio za doček muškaraca dok su žene boravile u posebnom prostoru namjenjen za goste (šikli) smješten u haremluku. Služilo se slatko od ružica i jabuka, obično se serviralo uz srebrenu ili zlatnu kašikicu i čašu vode, nakon toga se gostima ponudi limunada ili šerbe. Kada je vrijeme za ručak ili večeru postavlja se sofra , uz obavezno pranje ruku prije jela za šta je služio leden i ibrik. Hizmećar gostima se na lijevo rame stavlja peškir, sinija se postavlja na sredini prostorije stavlja se i sofranski peškir oko sofre koji služi za prekrivanje koljena.

U pojedinačnom stolnjaku i salveti nalazio se pribor za jelo. Obično su se iznosila sva jela odmah to su bile razne vrste dolmi, čorbe, ćevapi, pečenje, sutlija, hošaf, baklava. Jela su pripremljena u haremluku , tako da je bilo preko dvanaest jela i slanih i slatkih. Nakon jela hizmećar posprema, podiže se sofra onda se pije kafa , a domaćin prisutne nudi duhanom. Prostori orijentalne kuće prvenstveno kamerija i divanhana, bila su prijatna mjesta za sijela okupljanje i druženje . Mustafa Bašeskija spominje i halva sijela u Sarajevu koja su se organizovala , a održavala bi se do dva puta sedmično , mada je postojala mogućnost da su ovakva sijela od strane sarajlija održavana i do četiri puta u sedmici. Na sijelima se postavljala bogata sofra oko 30 raznih jela , sviralo bi se na dugačku frulu , pjevale bi se sevdalinke i šalilo

Pored ovih sijela postojala su i sijela na kojima se razgovaralo o aktuelnim događajima u gradu i van grada, o porodici, poslu . Pila se kafa , šerbe i limunada, a od jela servirala su se pogača, sir kajmak i pečeni krompir, od slatka su bile halva, gurabije i voće.⁷

⁷ 8. Čamo, Merima, Kultura stanovanja u Sarajevu od njegovog nastanka do XIX vijeka, Udruženje građana Smerkand, Sarajevo, 2005,94:95

1.8. Stare sarajevske česme

Za vrijeme Osmanskog perioda pa do samog kraja osmanske vladavine, Sarajevo je izuzetno bilo bogato česmama, šadrvanima i hamamima. Vodovod u Sarajevu izgrađen je u XV stoljeću a zatim je u XVI stoljeću proširen.

U vrijeme kraja osmanske vladavine u gradu se spominje 156 javnih česmi. U periodu XVI stoljeća ne zna se tačan broj podignutih česmi ali ih je bilo negdje više od sto, pored svake džamije nalazila se česma. Mnogim pjesnicima sarajevske česme bile su inspiracija, česme su sagrađene sa kamentima koritima, od kamena. Prvi vodovod bio je u vlasništvu Isa-bega Ishakovića, taj vodovod snadbjevaio je nekoliko česmi i njegov hamam. Postojao je veliki broj česmi na Vratniku i Kovačima, za sarajevsku čaršiju koristila se voda iz Moščanice. Bosanski sandžak-beg Firuz-beg početkom XV stoljeća na Baščaršiji izgradio je vodovod koji je koristio za potrebe svog hamama. Najduži vodovod koji je podignut jeste Crnik podignut je u XV stoljeću a njegov osnivač je Gazi Husrev-beg, voda je korištena za njegovu džamiju ali i ostale potrebe medresu, imaret, za hamam Morića han, voda je takođe bila korištena i za veliki broj kućnih i javnih česmi. Za vrijeme XVI stoljeća izgrađeno je još nekoliko vodovoda: Kneginja, Berkuša, Ferizbegovac, Boguševac te vodovod koji je polazio od izvora Javornik i tako snadbjevaio vodom mahale Čekalušu, Bjelave, Ašikovac, Bardakčije i Pehlivanušu.⁸

⁸ Zlatar, Behija, Zlatno doba Sarajeva, (XVI stoljeće) Svjetlost, 1996, 204:206

1.9.Sarajevski hamami

Kada govorimo o izgradnji vodovoda, česama, šadrvana i hamama, evidentno je da se na prostorima Bosne poklanjala velika pažnja njihovoj izgradnji , u svrhu lične higijene i sa islamskim shvaćanjima lične higijene. U Bosni i Hercegovini u velikom broju naselja postojao je po jedan hamam ili više njih . Što se konkretno Sarajeva tiče bilo ih je sedam , u Foči su bila tri a u Mostaru dva. Hamami su bili monumentalne građevine , koje su sagrađene od kamena koji su imali lijepu unutrašnju dekoraciju.

Hamam je posjedovao više prostorija , pri ulasku prvo se uđe u šadrvan to je lijepo uređena prostorija koja ujedno stvara i ugodan osjećaj, u šadrvanu se nalaze sećije i jastuci koji su namjenjeni za odmaranje posjetioca uz kafu. Kapitaluk je mjesto koje je vodilo iz šadrvana , prostorija koja služi za presvlačenje , a zatim se odlazilo u mejdan to je inače međuprostor u kojem se obavlja masaža. Iz mejdana put vodi u halvate u kojima se nalaze niske od kamena estrade , a između njih su smještena mala korita od kamena –kurne u njih iza zida teče topla i hladna voda. Tu se voda zahvata suskom , prostorni rezervoar nalazi se iza halvata , loženje i zagrijavanje u hamamima odvija se u posebnom prostoru taj se prostor naziva ćulhana. Postojali su muški i ženski hamami, dakle hamami namjenjeni samo za muškarce i hamami namjenjeni samo za žene, mada su postojali i oni koji su se služili i jednim i drugim hamamom, to su takozvani dvostuki hamami odnosno (čifte hamami). Prije vjenčanja obično bi momak i djevojka išli u hamam , hamam se zakupljuje na 24 sata obično bi mladoženja zakupljivao hamam , u hamamu bi se veselilo. U ženskim hamamima atmosfera bi bila veselija, mlada bi sjedila na stolicama i bila pokrivena čatkijom , dok bi oko mlade prisutne djevojke pjevale, igrale , svirale. Prisutno osoblje u hamamu mlada bi darivala boščalucima, košuljama , jaglacima i sl. Na prostorima Bosne i Hercegovine bila su nekada rasprostranjena javna kupatila odnosno hamami , do rata ih imamo nekoliko koji su preostali u : Sarajevu , Počitelju i Stocu . Međutim evidentno je da u jednom malom gradu kao što je Počitelj , koji broji nekoliko stotina stanovnika nalazi se hamam. Preostali hamami nisu u upotrebi, dok se u jednom čak nalazila i kockarnica , a to dodatno govori o tendencijama na ovim prostorima , koje ne idu u pravcu očuvanja tradicionalne kulture.⁹

⁹ 10. Serdarević, Mevlida, Omanić, Ajnija, Bošnjačka kultura ponašanja, Art 7 Sarajevo, Sarajevo, 2009:20

1.10. Stari zanati u Sarajevu

U XVI stoljeću većina sarajevskog stanovništva bavila se zanatsvom i trgovinom, tako da se Sarajevo smatralo najvećim zanatskim privrednim centrom. Poslije velikih vojnih akcija granice Carstva pomakle su se prema sjeveru i tada je grad postao unutrašnjost Carstva, tako da je stekao uslove da se ekonomski razvija.

Prema podacima iz popisa Bosanskog sandžaka iz 1489. godine, te godine u Sarajevu je zabilježeno preko 60% muslimanskih domaćinstava koji su imali stariješine među zanatlijama. Od zanatlija spominju se: trgovci, kovači, sabljari, krojači, bosandžije, čizmari, sedlari, mesari, halvadžije, burekdžije. Za kršćanski dio stanovništva u ovom periodu nije bilo zanatlija, kršćansko stanovništvo većinom se bavilo zemljoradnjom. Proizvodne djelatnosti zanatlija zavisile su od gradskog stanovništva, tako da je sama proizvodnja bila prilagođena potrebama i potražnji od strane stanovništva. Postojali su trgovi u Trnovu i Blažuju zatim rudarski centri u blizini Sarajeva Olovo, Vareš, Fojnica i Kreševo njihovi višokovi proizvodnje prodavali su se i prerađivali u Sarajevu.

O razvijenom zanatstvu možemo kazati da se ono organizovalo po esnafima. Esnafi su predstavljali jedan dio gradskog stanovništva, važili su za osnovu privrednog života grada. Za svakog esnafa podrazumjevalo je se da ima svoju upravu (londžu), nju su predstavljali ugledni ljudi koji su se bavili određenim zanatima, čehaja je bio najvažnija ličnost u esnafa, pored svog redovnog posla kojeg je obavljao u dućanu čehaja je takođe obavljao i sve poslove vezane za esnaf: bio je aktivan za spoljne poslove esnafa, bio je predstavnik cijelog esnafa kod vlasti, za otvaranje novih dućana davao je dozvole. Ukoliko bi se desile neke nepravilnosti, prvenstveno ako bi bilo srušeno neko od pravila esnafa, zanatlije su imale pravo na izbor novog vođe. Za drugu značajnu ličnost u esnafu smatrao se Kalfbaša, njegov zadatak bio je da prati rad i poslovanje unutar esnafa, rad je prije svega trebao da bude pošten i da bude u skladu sa običajima esnafa. Esnaf je imao duhovnog vođu šejha, njegova dužnost bila je da na svečanosti on rukovodi ceremonijom koja se održavala u svrhu proglašenja kalfa. Jigit-baša bio je zamjena za čehaju, bavio se unutrašnjim poslovima u esnafu, nabavljao je sirovine za cijeli esnaf.

Svaki od esnafa imao je i ličnog bajraktara (zastavnika) za vrijeme održavanja esnafskih svečanosti, bajraktar je nosio zastavu koja se nalazila na čelu esnafske povorke. Ono što je

poznato vezano za zanatstvo u Sarajevu jeste da je ono bilo udruženo u jake esnafske organizacije, bilo je organizovano po vrstama zanata (esnafa). Ukoliko bi se radilo o jednom ili više srodnih zanata dućani tih zanata obično su se nalazili u jednoj ulici, dok je više ulica sačinjavalo zasebne čaršije, a one su opet sve zajedno činile sarajevsku čaršiju. O razvijenosti zanatstva i gradske privrede daje popis iz 1530. godine. Prema tom popisu bilo je zastupljeno i spominje se 40 zanatskih i trgovačkih zanimanja koji su različiti: bravari, zlatari, mesari, kovači, aščije, tesari, burekčije i drugi. Povećanje zanata u odnosu na prethodni period znatno je porastao, pored zanata vezanih za ishranu i svakodnevnih potreba stanovništva, do isticanja dolaze i zanati koji se odnose na preradu metala, tekstila i kože. Za najbrojnije zanatlije možemo kazati da su to bili krojači, kožari, sarači i obućari. U drugoj polovini XVI stoljeća, javljaju se novi zanati nanuldžije, kahvedžije, taščije (klesari). Zanati koji su dominirali u Sarajevu odnosili su se na preradu kože i tekstila i na preradu metala. U Sarajevu preradom metala bavila su se konkretno tri esnafa: kazandžijski, zlatarski i kovački.

Kazandžijski esnaf- ovaj esnaf sačinjavale su zanatlije, oni su se bavili izradom predmeta od bakra, obično se to odnosilo na posuđe. Kazandžijski esnaf imao je dobru organizaciju početkom XVI stoljeća 1530. godine radilo je 16 kazandžija i 6 kalajdžija. Prema podacima iz sarajevskih sidžila evidentno je da su ova dva zanata bila zastupljena u drugoj polovini XVI stoljeća. Kako su se izrađivali kazandžijski proizvodi u Sarajevu isto tako su se i prodavali po cijeloj Bosni, pa čak i izvozili u druge zemlje 1512. godine proizvodi su se izvozili u Dubrovnik. Ulica u kojoj su kazandžije obavljale svoj posao nalazila se u centru stare čaršije, ulica je formirana u prvoj polovini XV stoljeća. O proizvodima sarajevskih kazandžija možemo kazati da su imali veliku vrijednost, zbog toga se govorilo da su kazandžije pored zanatlija bili i umjetnici.

Zlatarski esnaf- za zlatarski esnaf karakteristično je da su u ovom esnafu radili pripadnici sve trih konfesija. U čaršiji zvanoj Kujudžinluk zlatari su imali svoje dućane, koja se nalazila kod Gazi-Husrev-begovog bezistana i Ajas-pašine banje. Danas imamo dvije ulice nazvane Kujudžinluk Veliki i Kujudžinluk Mali. Zabilježeno je 1530. godine da su u Sarajevu radila trojica kujundžija, već negdje sredinom XVI stoljeća broj ovih zanatlija povećava se.

Tabački esnaf- Za ovaj esnaf možemo slobodno kazati da su među najrazvijenije zanate u Sarajevu , upravo bili zanati koju su se odnosili na preradu kože. Njihova organizacija bila je formirana u četiri esnafa koji je uključivao: sarački, tabački, ćurčijski i čimedžijski.

Tabački zanat- razvoj tabačkog zanata počeo je u XV stoljeću, već u XVI stoljeću postoji organizacija ovog zanata u čehovsku organizaciju. U Sarajevu 1530. godine evidentirana su 53 tabaka koja su radila, kasnije se primjećuje njihovo opadanje, ali su i dalje važili za jaku čehovsku korporaciju. Njihove radionice bile su smještene u posebnoj čaršiji uz obalu Miljacke, tabaci su izrađivali sapliju, bijelu mješinu, đon. O prihodima koji su im dolazili, kao i o nadzoru nad njima bili su u vlasništvu u jednoj tekiji u Maloj Aziji, njen osnivač bio je šejh Ehi Enver, za vrijeme vladavine sultana Orhana, tabaci su slavili Ehi-Envera i smatrali su ga kao svog pirazaštitnika.

Sarački esnaf- Za razvoj čaršije zadužen je Gazi Husrev-beg, njegov posebni doprinos, 1530 godine Gazi Husrev-beg uvakufio je 60 dućana, koji su bili raspoređeni jedan do drugog . Početkom XVI stoljeća sarački esnaf bio je dobro organizovan, njihovi proizvodi prodavali su se širom Bosne i Hercegovine proizvodi sarajevskih (sedlara) bili su jako cijenjeni, zabilježeno je da je 1530. godine u Sarajevu radilo 40 sarača, a 1540. godine 30 . U ovaj esnaf pripadale su i zanatlije koji su se bavili izradnjom nanula kao i opančari. Sarači su vremenom usavršavali svoje poslove , tako da se među njima uspio izdvojiti i jedan sloj bogatijih, takođe su sudjelovali u izgradnji Sarajeva.

Terzijski esnaf- Po osnivanju Sarajeva javljaju se terzije , godine 1489. bilo je zabilježeno 18 zanatlija. Tokom XVI stoljeća primjećuje se visok porast stanovništva, u skladu sa potrebama stanovništva rastao je i broj zanatlija, u XVI stoljeću u prvoj polovini radila su 33 krojača, imali su svoju jaku čehovsku organizaciju . Prvi ćehaja ovog zanata bio je terzibaša Alija , on je sagradio jednu džamiju u starom dijelu grada, okolo džamije nalazila se Terzibašina mahala. Terzijskim zanatom bavili su muslimanska i kršćanska populacija.

Halački esnaf- Danas imamo ulicu po imenu Halači , čaršija halača bila je smještena između Tabaka i Bravadžiluka, halački esnaf sačinjavale su: jorgandžije , i pucari pamuka i vune. Godine 1572. evidentirano je 15 dućana , prema popisima iz 1489. i 1530. godine o prvim halačima poznato je da su imali svoje dućani, koji su bili smješteni u Carevoj mahali.

Kazanski esnaf- Kazanskim zanatom bavile su se tri populacije muslimanska, kršćanska i jevrejska . Kazazi su bile zanatlije koje su izrađivale predmete od vune, svile, to su bili razni predmeti za ukras odjeće i konjske opreme. Postojalo je 14 kazaza u Sarajevu , smatra se da je u tom periodu nastala i njihova čaršija Kazazi , koja je smještena između ulica Sarači i Veliki Ćurčiluk.

Aščijski esnaf- Ovaj esnaf sačinjavale su burekčije, i slastičari . Njihova čaršija nalazila se na kod današnje ulice nazvane Aščiluk , obzirom da su u Sarajevu boravile brojne zanatlije, putnici, trgovci ručak se obično obavljao u čaršiji. Dok su slastičari imali svoju posebnu čaršiju koja se zvala Halvadžiluk.

Dunderski esnaf- O ovom esnafu nema mnogo pisanih podataka, o spomenicima i materijalnoj kulturi iz XVI stoljeća, možemo zaključiti da se radi o esnafu koji je predstavljao jaku organizaciju. Ovaj esnaf sačinjavali su stolari, klesari, građevinari. Znatlije su se javljale u prvoj polovini XV stoljeća , mada se smatra da ih je bilo još od osnivanja grada. Zbog nedostatka zanatlija tokom izgradnje grada , često su bili pozivani majstori iz drugih gradova Dubrovčani , njihov rad najviše je bio zastupljen na građevinama kao što su: Tašlihan džamija , Gazi husrev-begova džamija i Gazi husrev –begov bezistan.

Mudželitski esnaf- Mudželiti (knjigovesci) javljaju se u Sarajevu sredinom XVI stoljeća. Njihova čaršija nalazila se uz zapadnu stranu Gazi Husrev-begove džamije od Sarača na sjeveru do Kundurdžiluka na jugu. I danas ta ulica gdje su radili knjigovesci nosi naziv Mudželiti . Brojnost ovih zanatlija još u XVI stoljeću govori koliko je u Sarajevu bio razvijen kult knjige. To pokazuje i mnogobrojne bilješke iz sarajevskih sidžila gdje se vidi da su knjige bile čest predmet uvakufljenja, a nalaze se i u ostavštinama mnogih Sarajlija. (Zlatar, 1996:157).

Ženska populacija bavila se tkanjem i vezom, za mlinare možemo kazati da su postojali od osnivanja grada , danas imamo ulicu po imenu Nadmlini njihovim vlasnicima smatrali su se vakufi . Isa beg Ishaković sagradio je mlinove za svoj vakuf , bardakčije su imale svoju mahalu u kojoj su radili posuđe od gline, bardake , mahala je nosila ime Bardakčije. Sa otvaranjem prve kafane u Sarajevu u XV stoljeću počela se i piti kafa, iako je bilo poređenja kafe sa konzumiranjem vina od strane ulema, za ovaj napitak se može kazati da je ostao jedan od najomiljenijih pića u Sarajevu.

O zanatstvu u Sarajevu možemo kazati da je bilo organizovano esnafima ili vrstama, organizovano u cehovske organizacije, zastupljen osmanski sistem. Na zanatstvo u Sarajevu u periodu osmanske vladavine, smatra se da je uticao privilegovani položaj stanovništva da bi podstakli razvoj zanatsva osmanlije daju povlastice stanovništvu, koje se bavilo zanatima, te su se povlastice odnosile na carski berat –muafnamom.¹⁰

¹⁰ 11. Zlatar, Behija, Zlatno doba Sarajeva, Svjetlost, Sarajevo, 1996,145:157

1.11.Zanati koji nestaju

Vremenom pojedini zanati nestaju, a na njihovo mjesto dolaze drugi zanati i drugačiji. Važnost i značaj zanata koji opstaju mijenjaju se. Primjećujemo da jorgandžija skoro i nema jer pod uticajem industrijske proizvodnje nestaju, halvadžija više nema iako se i danas prave pojedine vrste halve. Ukoliko se ne potakne proizvodnja lončara i oni će nestati, u Bosni i Hercegovini ovim zanatom bavili su se svi narodi, zanat karakterističan samo za muškarce, korijeni lonačarstva su iz srednjovjekovnog perioda naše povijesti, smatra se još i ranije do predhistorije. Ipak bijela višnjička keramika, ima posebno mjesto nastala za vrijeme vladavine Osmanlija. Kod pripremanja tradicionalnih jela i danas su popularne zemljene posude. Danas domaćice obično kupuju stranu keramiku, što s druge strane doprinosi da ćemo našu keramiku moći vidjeti još samo u muzejima. Zanat mutapčija potpuno je nestao, mutapčije su se bavile obradom kozije dlake, izrađivali su pokrivače. Mutapčijsko zanatsko umijeće donijele su Osmanlije nazivi proizvoda i alata uglavnom su turskog porijekla. U Sarajevu se ovaj zanat spominje 1531. godine. Ovaj zanat bio je razvijen u Goraždu, Foči i Stocu, mutapčijski proizvodi bili su nužni prvenstveno kada se radilo o konjskoj opremi, međutim negdje polovinom prošlog stoljeća kada dolazi i do zabrane držanja koza dolazi do izumiranja ovog zanata. Zanati koji nestaju su sedlarski, kovački, svilarski i drugi, dok na njihovo mjesto u skladu sa potrebama dolaze drugi zanati, obično su to stolarski, vodoinstalaterski, električarski i drugi.

1.12.Koliki je interes za zanatstvo u današnje vrijeme

Nekada se zanat cijenio prema podacima za vrijeme Austro-Ugarske, postojao je običaj u porodicama Bošnjaka da djecu šalju istovremeno da se školuju i na zanat. Zadnjih decenija dolazi do delvalvacije zanatstva, gdje nestaje i organizacija zanatlija. Druge djelatnosti koje dolaze administracija, fabrički rad, gdje dolazi do potiskivanja privatne inicijative, sami uticaj sistema školstva gdje primjećujemo da je sve manje interesovanja za zanatske djelatnosti.¹¹

¹¹ 12. Serdarević, Mevlida, Omanić, Ajnija, Bošnjačka kultura ponašanja, Art 7 Sarajevo, Sarajevo, 2009,267:270

2. TRADICIONALNA DEKORATIVNA UMJETNOST

U pogledu tradicionalne dekorativne umjetnosti, možemo kazati da se dosta pažnje poklanjalo ukrašavanju odjeće i obuće. Što se tiče tekstilnih predmeta činjenica je da svaki od predmeta ima svoju namjenu. Tkanje i vez obavljale su žene i djevojke, izrađivali su se lijepi dekorativni tekstilni predmeti mahrame, serdžade namjenjenih za molitvu, bošče. Veze se na derdefu i to sa različitim tehnikama: u najeteži način rada spada mušebak, bajaberek, razvaruša, kadaif, biserdžak i provalak. Koliko je dekorisanje bilo zastupljeno to nam najbolje pokazuju činjenice da se skoro u svakoj kući žena bavila tom vrstom posla. Podloge čija je svrha bila za dekorisanje obično su bile sve vrste tkanina, domaći bez od pamuka ili svile. Vez je se obavaljao zlatnom ili srebrenom niti uz pomoć pamučnog i svilenog konca. Ova tehnika služila je u svrhu dekorisanja muške i ženske odjeće, ukrašavanju peškira, papuča, bošči, pojeseva, opreme za konje itd. Od motiva obično bi bili zastupljeni cvjetovi, buketi, pejzaži, grane, čempresi, arapsko pismo. U Sarajevu su postojale žene trgovke, žene svih konfesija koje su se bavile prodajom beza, od njih je se kupovalo za poklone, kućne potrebe, postojale su i veće narudžbe za popunjavanje djevojačkog ruha. Posebno su svečane bošče za pakovanje boščaluka, vezene mahrame koje su dio boščaluka. Za razliku od Osmanskog veza, bosanski vez je u pravilu samo na krajevima i uglovima vezenog predmeta, na pamučnom ili svilenom tkanom platnu na jednobojnoj bijeloj površini po kojoj se šara. Ipak sa dolaskom Austro-Ugarske tokom XX stoljeća počinju da se koriste i druge vrste ručnih radova poput: toledo veza, rišelje veza, veza prema uzorku, vezivo pokrstimom, goblen, tapisarije od vune. Jedan od najboljih primjera tradicionalne dekorativne umjetnosti također jesu i čarape sa Bjelašnice, čarape i priglavlke spadaju u važan dio svakodnevnih obuće. Priglavlke su obično vrsta čarapa ili čak vrsta papuča ručno pletene, a nose se na bosu nogu ili preko pamučnih čarapa. Čarape sa planine Bjelašnice karakteristične su po svojoj ljepoti i kreativnosti, čarape su izrađivane od tanko predene vune uz upotrebu pretežno biljnih boja: žute boja koja se dobija od divlje breze, mrke od kore crnog jasena, također zelena boja koja se dobija od kore divlje kruške. Na Bjelašnici stanovnici čarape nazivaju "čorapi", postoji više vrsta sa različitim nazivima. To se prvenstveno odnosi na muške čarape, koje se ističu svojom dekoracijom. Brojni su nazivi poput: mehki čorapi, šareni, mukinjaši, šareni sa lepircama it. Također zastupljena je i velika raznolikost u motivima kao što su: loline grane, veliko kolo, vučiji zubi, grana starog muthara, tataruša itd. Ovakvi motivi jasno govore o malim predmetima i njihovom bogatstvu, onda se može sa sigurnošću kazati da u drugim

nošnjama nema toliko vrsta čarapa, koliko ih ima u bjelašničkoj nošnji. U nekim mjestima popularne su tzv. štucne, čarape bez stopala, obično pletene od vune.

Za tkalačku djelatnost možemo kazati da je redovna pojava u gradskoj sredini, za tkanje upotrebljavali su se vuna i pamuk, izrađivanjem ćilima žene su podmirivale prvenstveno kućne potrebe, a služili su i za prodaju. Obzirom da se pridavao značaj tradicionalnoj dekorativnoj umjetnosti, kuće su podsjećale na neku vrstu galerije pridavao se veliki značaj i sevdalinci, radovi su bili praćeni sevdalinkom. Značaj dekorativne umjetnosti možemo primjetiti i u sakralnim objektima, kod Bošnjaka u mahalskim džamijama nalaze se ćilimi i peškiri. Od posebnog značaja bila je kera keranje, donesena je sa Istoka dok je sa Zapada došao goblen kerama se ukrašavaju košulje, kragne na odjeći. Đerđef i vez obično bi se nalazili u ženskim sobama, pored njih bio je smješten i sanduk za ruho.¹²

¹² 13. Serdarević, Mevlida, Omanić, Ajnija, Bošnjačka kultura ponašanja, Art7 Sarajevo, Sarajevo, 2009:14-203

14. Čamo, Merrima, Kultura stanovanja u Sarajevu od njegovog nastanka do XIX vijeka, Udruženje građana Smerkand, Sarajevo, 2005,77:79

2.1.Uloga ćilima kao tekstilnog predmeta u tradiciji

Sa dolaskom Osmanlija proizvodnja ćilima je znatno uznapredovala, tako da je tkanje ćilima postalo bitan segment kućne radinosti, ćilim je izrađen od vune služi kao podna prostirka , mada postoje i određene vrste koje su se koristile opet u zavisnosti od modnog trenda, kao prekrivači preko sećije , molitvene prostirke, ukrasi na zidu. Konkretno za izradu prostirki u Bosni i Hercegovini prema nekim izvorima smatra se da datiraju iz srednjovjekovnog perioda, međutim nije postojala izrada ćilima , ali je postojala tehnika tkanja.

Što se tiče tradicionalne tkalačke baštine možemo kazati da je na nju bitno uticalo orijentalno islamsko ćilimarstvo, kada je u pitanju tehnička izvedba, praktična upotreba ćilima. U bosanskohercegovačkoj produkciji prisutna je tkalačka djelatnost , pomoću horizontalnog tkalačkog stana gdje se koristi vuna koja je obojena biljnim bojama. Dolaskom austro-ugarske vlasti , i osnivanjem ćilimarskih zadruga i pogona-tvornica (Sarajevo, Bosanski Petrovac) dolazi do postepenog napuštanja ćilimarstva . Za stambenu gradsku kulturu karakteristični su i tvornički ćilimi koji predstavljaju inventar Svrzine kuće.

Ćilimi postaju određeni simboli po statusu , tako da je svaka kuća, prvenstveno gradska nastojala imati ćilime ponekad i višak ćilima. Ćilim se koristio i za dekoraciju nekog određenog prostora , prvenstveno ukoliko prostor ima neku određenu svrhu. Džamije su bile zastrte hasurama , na to ukazuju podaci iz XV i XVI stoljeća, u XVII stoljeću ćilimi se počinju koristiti u džamijama. Ćilimi su nazive dobijali prema porijeklu, ćilimi iz Pirota zvali su se Šarevački, uvozni ćilimi sa Istoka čvorani, i oni koje su se ovdje tkali nazivaju se halije odnosno(halili ćilimi). Austro-Ugarska je 1888 osnovala Tkaonicu ćilima u Sarajevu , a kasnije se i pojavila škola za tkanje ćilima proizvodnja ćilima izuzetno se razvila. Tkaonica je širom Bosne i Hercegovine prikupljala različite motive , tako da je nastala i “Knjiga uzoraka”, tako da danas imamo uvid u najstarije uzorke bosanskih ćilima. Prema najstarijim načinima izrade ćilima svrstavaju se ćilimi “izmeteni” sa šarama , od najstarijih motiva imamo “na makaze” , “ na stepenasta kola”. Najstariji motiv je drvo života. Ćilimi su se mijenjali u zavisnosti od godišnjeg doba , kod bogatijih kuća je u tradiciji bilo da ima više ćilima. U bosanskim kućama i odajama prostori su zastrti ćilimima bosanskim, perzijskim ili nekim drugim. U siromašnijim selima steru se po podu prostirke koje su tkane od ostataka tkanine . U najstariji izraz bosanskog umijeća

smatra se da je to ponjava, dekorativna i mala prostirka . Pojavom i snažnijim prodorom industrijskih ćilima, možemo primjetiti da je tkanje bosanskih ćilima pred nestajanjem.¹³

¹³ 14. Serdarević, Mevlida, Omanić, Ajnija, Bošnjačka kultura ponašanja, Art7 Sarajevo, Sarajevo, 2009:12-14
15. Svrzina kuća, Muzej Sarajeva, 2001,106:107

2.2.Tradicionalna narodna nošnja

Za vrijeme vladavine Osmanlija kada je usvojen ujedno i oblikovan osnovni dio bošnjačke nošnje, konkretno što se tiče oblačenja činjenica je da ono nije bilo potpuno individualno. Uticaj na modu i njezino kreiranje u manjoj ili većoj mjeri u to vrijeme uticale su oficijelne vlasti bazirane na nekim osnovnim društvenim odrednicama tog perioda i aktuelnog pogleda na svijet. Na ovim prostorima znalo se i bilo je određeno koja vrsta odjeće, obuće, koje boje može nositi pripadnik iz naroda kojeg potiče. Postojale su i carske naredbe o zabrani za određene slojeve društva kada je zabranjeno nošenje žutih papuča i crvenih čakšira. Međutim zabrane mogu da djeluju privremeno, jer vremenom dolazi do formiranja mode, načina oblačenja koju obično kreiraju sredine življenja i klimatski uslovi. 1950 godine dolazi do zabrane nošenja zara i feredže, to je bilo posljednje uplitanje oficijelnih vlasti (zakonska zabrana). Do dolaska napuštanja zara i feredže i pokrivanja lica počela je prije Drugog svjetskog rata, a bila je zastupljena obično u većim gradskim sredinama, područje Hercegovine. Pred Drugi svjetski rat zastupljene su i počinju se nositi razne varijante zara, obično u vidu dužih suknji. Zabranom upotrebe zara smatralo se da je žena izgubila važan dio garderobe, građanke počinju nositi mantile i šalove i time zamjenjuju zar, dok u selima ostaju dimije. Dimije su karakteristične za kućnu odjeću dimije se još nazivaju i kat. Bosanske dimije prepoznatljive su po kroju, po materijalu i one se razlikuju od dimija koje se nose u Turskoj, na Kosovu, ili u nekim drugim islamskim zemljama veoma su bogate, komotne višebojne, džepovi dimija nekada su bili ukrašeni vezom, bluze su dugih rukava ali ipak prate modne trendove. Dimije su bile aktuelne i za pripadnice drugih naroda. Danas dimije možemo vidjeti na selu, dimije obično nose žene koje koje još uvijek njeguju i čuvaju tradiciju.

Dekoratívni dio garderobe koji se poprilično dugo zadržao u prvim desetljećima prošlog stoljeća, bili su fesići koji se još nazivaju tuke, to je bila mala kapica ukrašena sitnim dukatima, biserima. Preko fesića-tuke stavljala se jemenija (pamučni šal). Fesić je bio i neka vrsta šešira, žene nisu bile uskraćene za ovaj dio garderobe, koji je karakterističan za žene drugih kulturnih sredina. Tradicionalna ženska odjeća podrazumjevala je košulju, dimije, fes na fesu bošču, rukavice. Košulja se izrađivala od beza. Za bošnjačko stanovništvo nije karakteristična pregača ili kecelja, za razliku od drugih naroda na ovim prostorima. Žene su bile nosioci mode, bošnjakinje su nosile žutu obuću. Danas većina žena nosi savremenu garderobu i ona se bitno ne razlikuje, od

garderoba žena u Evropi. Kada je u pitanju obuća i danas su popularne galoše-gumena obuća, koja se inače nosi preko cipela za kišna vremena. Ovu vrstu obuće nose stariji muškarci ali i žene, neki muškarci nose i mestve kožne kućne cipele, dok se papuče nose unutar doma papuče znaju biti izuzetno dekorativne vezene bosanskim uzorkom.

Također i nanule koje su toliko opjevane u narodnoj pjesmi , nanule su pravi umjetnički rad ukrašene sedefom , danas nanule možemo vidjeti kao rijetki suvenir uz ibrik.

Tradicionalna narodna nošnja (muška nošnja)

Muška tradicionalna narodna nošnja sastojala se od kušulje, gaća, fesa i pojasa. Košulja i gaće su se izrađivali od beza na glavu se stavlja fes. Učeni su oko glave omotavali ahmediju, neučeni nisu smjeli nositi ahmediju. Nosio se pas koji je bio od vune , na njemu se nalazio benisilah od kože u njemu su se nosile cigarete i nož, na gaćama se nalaze čakšire crveni ili crni šajak . Opis ove odjeće odnosi se na prošlo stoljeće, pod uticajem današnjih trendova odjeća se mijenja tako da praktično dolazi do nestajanja narodne nošnje. Danas narodnu nošnju možemo vidjeti kod folklornih grupa , ili na nekim izložbama. Nekada se odijelo zvalo haljinka to je tradicionalni izraz za garderobu i on postepeno nestaje. Stari dio bošnjačke nošnje koje neizostavan jeste fes (vrsta kape), fes su nosili pripadnici svih kofesija, razlika je jedino bila u boji od crne do svojetlocrvne. Drugi naziv za fes ili kapu u Herceg-Bosni nema, fes je izašao iz upotrebe, ponekad možemo primjetiti da ga nose pojedinci u toku vjerskih praznika danas se fes prodaje kao suvenir u našim prodavnicima. Kapa francuzica karakteristična je za seosku populaciju, za ljude koji se oblače tradicionalnije, francuska kapa postaje punopravan dio nošnje kod bošnjačke populacije. Šešir se nosi rjeđe, nose ga stari ljudi obično samo u gradu, šešir je bio sinonim za pripadnike drugih kultura za njihov način oblačenja i kulturu ponašanja.¹⁴

¹⁴ 16. Sredarević, Mevlida, Omanić, Ajnija, Bošnjačka kultura ponašanja, Art7, Sarajevo, 2009,194:226

2.3.Tradicionalna narodna nošnja kod katolika

Krajem XIX stoljeća dominantan je orijentalni uticaj kada su u pitanju gradske nošnje, bez obzira na nacionalnu pripadnost. Materijali su se uvozili sa Istoka, Zapada i Venecije, od materijala najviše su se upotrebljavali aladža, somot, čoha, atlas upotrebljavala se i razna svila takođe pamučno i svileno platno. Za vrijeme Osmanske vladavine narodna nošnja u gradovima služila je kao sredstvo pomoću koje se isticala klasna i stalešna pripadnost. Svaka vlast ima određene propise i norme u načinu odijevanja naprimjer visoki državni službenici, vojnici, plemstva. Spomenuti propisi koji određuju dijelove odjeće, obuču dovode do toga da se stanovništvo počinje razlikovati po vjerskoj pripadnosti, čega nije bilo u XVI stoljeću. Što se tiče konkretno **ženskih nošnji** bile su prisutne crne satenske i atlasne dimije, koje su nosile hrvatske i srpske žene, dok su se kod bošnjačkih žena nosile dimije koje su bile pastelnih boja, begovske žene nosile su dimije od svile koje su bile vezene zlatom. I gornji haljtecni su bili takvi posebno ječermi i anterije koje su bile od somota ili brokota, dok su kod žena iz srednjeg staleža ti dijelovi bili od aladže i šamaladže.

Od materijala se takođe upotrebljavala i koža koja se nalazila u sirovom stanju neprerađena, osušena od nje se izrađivala obuća, opanci koji se nazivaju (oputnjaci, putravci i fašnjaci) . Po načinu oblačenja moglo se prepoznati odakle osoba dolazi, kada su u pitanju konkretno hrvatske narodne nošnje u Bosni i Hercegovini njihova podjela je na: dinarske (koje uključuju i hercegovačke), srednjobosanske i posavske. Za gradsku nošnju najviše podataka upravo je sačuvano iz XIX stoljeća. Hrvatske narodne nošnje su crne i bijele boje, dodatno su ukrašavane vezovima koji su različitih boja žene su nosile košulje koje su opasavale pojasom (tkanicom) koja je rađena ručno, na glavi se nosila posebna marama (čember) koja je bila vezena raznim vezovima, starije i udate žene nosile su marame dok su djevojke nosile kape to je bila posebna vrsta kape koja se ukrašavala raznim kopčama, bašlijama, cvijećem novčićima, dok su bogatije ukrašavale i dukatima. **Muška narodna nošnja sastojala** se od košulje i gaća koje su bile ukrašene čipkom, košulje su bile duže pa su se nosile preko gaća, dok se preko košulje nosio se prsluk bez rukava.¹⁵

https://hr.wikipedia.org/wiki/Hrvatske_narodne_no%C5%A1nje_u_Bosni_i_Hercegovini

2.4.Tradicionalna narodna nošnja kod pravoslavaca

Kada govorimo o tradicionalnoj kulturi pravoslavne populacije onda možemo kazati jedno od najznačajnijih mjesta pripada upravo tradicionalnim nošnjama. Raznovrsnost i bogatstvo zastupljeno je i kod muške i ženske nošnje. Po načinu oblačenja poznavalo je se odakle je neko, prvenstveno u mješovitim etničkim sredinama i kojoj etničkoj zapravo nacionalnoj zajednici pripada. Kada je u pitanju građanska nošnja balkansko-orijentalnog stila možemo kazati da je bila visoko kvalitetne zanatske izrade, izrađena je od skupocjenih tkanina sa bogatim zlatnim i srebrnim vezom. Kod tradicionalne i seoske nošnje postoje izvjesne razlike u načinu odijevanja kod građanskog i seoskog stanovništva. Do početka XX stoljeća seoske nošnje bile su rezultat domaće kućne i seoske radinosti, radile su ih žene a neke dijelove su radili seoske zanatlije. Iskustvo i tradicija prenosili su se na mlade.

Dijelovi narodne nošnje kod pravoslavaca uključuju: prsluk, gunj, fermen, anterija, zubun, dolaktenik, tkanica, čakšire, dolama, dizluk, ječerma, džemadan, mintane, jelek, džube, fistan, šalvare i opanci.**Tradicionalna ženska nošnja** podrazumjevala je dugu košulju pored košulje neizostavni dijelovi bili su pregača i tkani vuneni pojas, zatim dugi prsluk koji je bio najrašireniji od suknenih haljteka poznat kao(zubun, sadak ili koret) i haljina s rukavima, djevojke su nosile crvene kape koje su ih krasile preko koje su udate žene stavljale, polagale maramu. Što se tiče **tradicionalne muške nošnje** za nju su karakteristične uzane čakšire, a u nekim regijama karakteristični su pelengiri koji su širokih nogavica i smatraju veoma starim dijelom nošnje, nošeni su i prsluci sa preklopljenim ili ravnim polama, kao i kraći kaputi s rukavima. Od velike važnosti bio je tkani pojas različitih boja, dok se na glavi nosila crvena plitka kapa, zimi bi se oko nje umotavao vuneni šal. Kada je u pitanju izrada odjeće koristila su se platna od: konoplje, lana, pamuka i vunene tkanine sukno i raša, pored domaćih materijala za svečaniju odjeću upotrebljavali su se svila, čoha, brokat i velur.¹⁶

¹⁶ 17. <http://srbijuvolimo.rs/moja-srbija/tradicija/item/25-srpska-narodna-nosnja.html>

2.5.Tradicionalna narodna nošnja kod Jevreja Sefarda

Jednu od najvećih grupacija srednjeg vijeka činili su Jevreji Sefardi, koji su živjeli na Ibrejskom poluostrvu. Kraljevski par iz Španije Izabela i Ferdinand donijeli su 1492. godine kraljevski edikt u kojem je stajala naredba da se svi Jevreji budu protjerani iz Španije, rok je bio četiri mjeseca. Ukoliko je neko želio da ostane, ponuđena su im dva rješenja pokrštavanje ili spaljivanje na lomači. Većina njih se odlučila na odlazak, Jevreji su svoju imovinu prodavali odnosno poklanjali postojala je zabrana iznošenja zlata i novca, kretalo je se brodovima putovanje je trajalo godinama, mjesecima i decenijama. Osmanska imperija prima Jevreje , od progana iz Španije i putovanja od sto godina te Jevreji Sefardi dolaze u Osmansko carstvo. Ipak kao došljaci uočavaju da se svojim oblačenjem razlikuju od lokalnog stanovništva , pa se počinju lagano prilagođavati okolini u kojoj su živjeli svojom odjećom. Za vrijeme vladavine sultana Murata IV izdat je ferman kojim se zabranjuje jevrejima i kršćanima nošenje iste odjeće koju nose muslimani. Od najznačajnijih zabrana bila su pokrivala za glavu i obuću kape, fesovi i turbani morali su se razlikovati po konfesijama , da bi se moglo znati kojoj vjeri neko pripada jevreji i kršćani nosili su manje i crne turbane dok su muslimani nosili velike turbane koji su bili jarkih boja. Kada je u pitanju obuća svi su nosili tzv. mestve koje su bile od crne kože, dok su muslimani preko mestvi nosili crvene firale , što se tiče jevreja i kršćana njima su bile dozvoljene jedino crne firale, i žene su takođe nosile čizme to je bila jedna vrsta kratkih čizama ali su jevrejkama bile zabranjene žute čizme , njima je bila dozvoljena samo crna boja.

Običaj pokrivanja glave poznat je u Judaizmu stari običaj ali nije zapovijed iz Tore, jer osnovno halatičko pravilo u judaizmu nalaže da muškarci moraju pokriti glavu jer im je zabranjeno da hodaju nepokrivene glave. Posebno je zabranjeno bilo učiti Toru , ili izgovoriti blagoslov gologlav , kao što se smatralo i nepristojnim sjediti u tuđoj kući nepokrivene glave. Turbani koje su nosili jevreji morali su biti crni a zvali su se boneta ili kaveza, kasnije Jevreji počinju nositi fes ili posebna crna kapa koja se zvala čita. Fes je napravljen od čohe boje trule višnje na njemu se nalazi svilena kićanka. Od sukna napravljen je koporan koji se zakopčavao naprijed sa većim brojem kopči i dugmadi, jelek preko košulje nosili su mlađi muškarci bogato ukrašen jelek vezom sa srmom ili zlatom, kada su u pitanju pojasi oni su bili svileni, vuneni ili laneni u zavisnosti od godišnjeg doba kao i statusa osobe koja ga je nosila, za pojasom je bila smještena kesa sa duhanom ili novcem. Svečano odijelo koje se razlikovalo od svakodnevnog bila je

anterija. Anterija se oblačila preko košulje i šalvara preko nje se stavlja pojas kratki kaput i ćurak je bio dugi kaput , širokih rukava i nosio se preko kompletnog odijela.

Ženska tradicionalna nošnja

Kada je u pitanju tradicionalna ženska nošnja neophodno je naglasiti razliku između nošnje koje su nosile djevojke i nošnje udatih žena. Djevojačka nošnja podrazumjevala je košulju, jelek, fesić, dimije i papuče ili nanule. Fesić je bio u obliku tokice i bio je ukrašen biserima dok su djevojke iz imućnijih porodica na fesiću nosile veliki dukat. Košulja je bila duga do peta sa dugim rukavima bila je sašivena od beza ili nekog drugog mekog materijala donji rub košulje, kao rukavi i prsa bili su bogato ukrašeni sa vezom , na kojem su bile zlatne ili svilene petlje za vezivanje košulja se obično nosila preko dimija. Dimije su se izrađivale od svile, satena ili pamučnog materijala a jeleci su bili bogato ukrašeni vezom. Tukadu na glavi nosile su udate žene , za svečane prilike nosile bi anterije bogato ukrašene sa dekorativnim pasom, na nogama bi nosile čarape od bijelog pamuka u zimskom periodu nosile bi mestve a u ljetnom periodu lagane cipele. Budući da je kosa bila prirodni ukras žene , pokrivanje kose kod žene smatralo se obavezom iz razloga da ne bi privlačila muške poglede udate žene bi potpuno pokrivalu kosu , dok su djevojke morale začesljati kosu ali nisu imale obavezu pokrivanja. Tukadu su nosile samo udate žene i on se sastojao iz četiri dijela prvi dio bio je tepeluk to je bila kapa koja je ukrašena biserima ili zlatovezom nosila se ispod tukadu , drugi dio bio je frontera to je bila crna ili vezena traka na kojoj su se nalazili dukati. Ako bi ostale udovice skidale bi fronteru odnosno skidale bi dukate , treći dio bila je cilindrična poluvisoka kapa koja se izrađivala od svile, brokota ili vezenog materijala, za četvrti dio tukada bio je dugi svileni ili čipkani šal koji je padao niz leđa, šal je imao dvije funkcije jedna od njih bila je da su zbog vjerskih propisa žene pokrivalu kosu dok su zaliske pokrivalu cvjetovima ili nakitom. Kada je u pitanju ulična odjeća kod Jevrejki bila je slična onoj odjeći koju su nosile muslimanke, nosili su se i dugi ogrtači kako bi se sakrili ukrasi na haljini i kapi i samim time kako bi bile više sakrivene od muških pogleda. Kada je u pitanju obuća kod Jevrejki zimi su nosile mestve, dok su za svečanije prilike nosile pamučne čarape i cipele koje su bile ukrašene srmom. U kući su se nosile papuče dok su se u avliji nosile nanule.

Dolaskom Austro-Ugarske u Bosnu , prodire i evropski uticaj kada su u pitanju mnoge stvari , pa tako i kada je riječ o stilu odijevanja. Stariji ljudi su još uvijek čuvali tradiciju, dok mladi ljudi

prihvataju novu modu i počinju se oblačiti moderno. Početkom XX stoljeća žene počinju odbacivati tradicionalnu nošnju i tuku se slijediti moda tog vremena i žene se počinju oblačiti evropski.¹⁷

Slika. Br.4. Nošnja udate žene Jevrejke

Slika. Br.5. Ženski prsluk , kapica i torbica

¹⁷ 18. Elezar, Sonja, Iz albuma bosanskih Sefarda, NIK Denameda, La Benevolencije 6, Sarajevo, Sarajevo, 2014,10:51

2.6.Stari nakit

Kada je u pitanju nakit, primjećujemo da su žene Bošnjakinje dosta pažnje poklanjale nakitu najčešće izrađenom od plemenitog materijala. Naušnice karakterističnog starinskog dizajna koji se nazivaju "almasli" minđuše žene su nosile bez obzira što su bile pokrivene, imale su jameniju preko kose i ušiju. Veoma je cijenjen i veliki broš u obliku leptira "almasli grana" koji rađen od dragog kamena, i velika ogra-ogrlica od dukata. Ovdje je riječ o izuzetno skupom nakitu koji nije baš svaka osoba mogla sebi da priušti ujedno je bio i znak statusa. Ovaj nakit je bio dosta zastupljen i prenosi se s koljena na koljeno. Vrsta ovog nakita je sve rjeđa. Od nakita je izuzetno bio popularan biser, ukrasne almasli bašlje kao i ogrlice od dragulja "perišan", prsten nazvan čunak, ružica ili sofras. Popularan je bio i nakit od merdžana, koralja, poludragog kamena. Ne smatra se ni danas pretjerivanjem ukoliko se nosi više prstenova, narukvica, kombinacija bisera i lanaca jer po tome se Bošnjakinja prepoznaje.

Nakit od srebra je druga vrsta nakita koja je izuzetno tradicionalno popularna, tu spadaju narukvice obično rađene u paru, mala torbica koja je izrađena od pletenog metala (srebra) a nosi samo u posebnim prilikama. Danas je karakterističan i upotrebljiv nakit od umjetnih metala, plastike dakle sve drugo što predstavlja svijetu kao modni hit. Prisutan je običaj prvenstveno u Hercegovini da žene udovice ne nose nakit, danas ovaj običaj baš i nije toliko strog i lagano se gubi. Kada su u pitanju djeca za njih je opet karakterističan manje vrijedan i sitniji nakit, djevojčice nose naušnice, dok se bebama na glavu stavlja brošić koji je u obliku suze nazvan mašallah koji služi radi uroka, međutim ovdje se radi više o tradiciji nego o stvarnom vjerovanju. Dok muškarci ne nose nakit jer to nije njihova tradicija dok je sat obavezan, ponekad džepni sat od srebra sa debelim lancem. Također nije običaj da muškarac nosi prsten, ukoliko nosi onda je to više odraz socijalnog porijekla lica koje ga nosi, mnogi muškarci čak i ne nos evjenčani prsten nije običaj ni bušenja ušiju kod muškaraca, zlatna narukvica, zlatni lančić i zlatni prsten smatraju se lošim uskusom, većina vodi računa da to ipak bude skromno mada to ne znači da je nakit bez stvarne vrijednosti.¹⁸

¹⁸ 19. Serdarević, Mevlida, Omanić, Ajnija, Bošnjačka kultura ponašanja, Art7 Sarajevo, Sarajevo, 2009,212:214

2.7. Nakit kod Jevrejskih žena u periodu Osmanske vladavine

Za vrijeme Osmanske imperije pa i kasnije nakit za jevrejsku ženu bio je od velike važnosti, pored toga što je imao dekorativnu ulogu ujedno je pokazivao i ženin socijalni status i ugled njene familije , a onda status i bogatstvo muža. Najvažniji nakit koji su žene nosile za vrijeme Osmanske imperije bili su pojasevi, dukati koji su se nosili na tukadu , pafte na anterijama, broševi, ogrlice , narukvice i naušnice koje su bile veoma važne za žene u tom dobu. Nakit se izrađivao od zlata i platine koji je ukrašen rubinima, dijamantima, brlijantima i drugim dragim kamenjem. Bilo je nakita i od srebra, korala, ćilibara i bisera.

Veoma su bile karakteristične naušnice sa dva kamena, njih su nosile imućnije jevrejske žene. Kada su u pitanju amulete (amajlije) njih su nosili svi muškarci , žene i djeca njihova uloga bila je da štiti od nesreće , uroka, zlih očiju, bolesti za sreću u ljubavi , sretan put , uspješan posao. Amulete su izrađivane od raznih materijala recimo koža, metal , papir (kao zapis) izrađivale su se i od drugih plementih materijala , također od srebra i zlata. Grančicu rute sefardski Jevreji vjeruju da štiti od zlih očiju i uroka. Ruta bi se davala djeci u džep ili stavljala za uho ukoliko se nije imala amulet pri ruci. Nije postojala jevrejska kuća bez saksije rute. Taj se običaj kod Jevreja zadržao i danas.¹⁹

¹⁹ 20.Elazar, Sonja, Iz albuma bosanskih sefarda, NIK Denameda, La Benovolencije 6, Sarajevo, Sarajevo, 2014,71:76

2.8.Folklor i i pjevačka društva

Folklor-narodno stvaralaštvo jednog društva ili oblasti sačuvano tradicijom. Ovaj termin bio je prvi put upotrebljen sredinom XIX stoljeća da bi se njime označile narodne tradicije. Folklor obuhvata razne oblike narodne umjetnosti legende, pripovjetke, pjesme , bajke , basne, poslovice, igre, likovna djela i dr. Među njima najviše se razvilo usmeno pripovjedaње. Folklor je prestao da se razvija sa pojavom industrijalizacije i nestaje u modernoj epohi. Ipak određeni oblici usmene narodne književnosti i drugih vrsta folkloru postoje i danas prvenstveno u seoskim sredinama. Folklor izučava posebna disciplina-folkloristika. Početak izučavanja folkloru vezuje se za interesovanje. Početak izučavanja folkloru vezuje se za interesovanje za primitivne narode koje se javilo u romantizmu. Usmena književnost i tradicionalni način mišljenja i ponašanja pojedinih naroda određeni su tada kao oblast folklornih istraživanja. U svim dijelovima svijeta folkloristi su se interesovali za narodne priče, mitove, poslovice izreke i sl. No, upravo preciziranje predmeta folkloristike ukazuje da je ona granična nauka sa etnologijom.

Kada je u pitanju muzika i njegovanje pjesme osnovano je više društava. Najstarije društvo koje je osnovano je Muško pjevačko društvo osnovano 1887. godine . Srpsko pravoslavno-crkveno pjevačko društvo Sloga postoji od 1889. godine . Narodno pjevačko društvo Trebević osnovano je 1894. godine, a od 1899. godine ovo pjevačko društvo zove se Hrvatsko pjevačko društvo Trebević. Osnivači su mu dali 1894. hrvatsko ime, ali to vlada nije dopustila. Između 3. i 4. juna obavljena je na najsvečaniji način posveta društvenog bajraka. Sefardski Jevreji imaju svoje pjevačko društvo La Lira od 1900 godine. (Kreševljaković, 1969:52).

Gajret je osnovan 1903. godine , ovo društvo pomaže muslimansku omladinu u srednjim i visokim školama. Vladi baš i nije bilo po volji osnivanje ovog društva bez obzira što su odobrili pravila , poslali su svoje ljude da na skupštini ometu osnivanje ovog društva. To se nije dogodilo jer za ovu ideju bio je zagrijan i reis-ul-ulema hadži Mehmed Teufikbeg Azabagić, koji je pristao pored Edhema Mulabdića i Safet bega Bašagića glavne pokretače društva. Gajret su preuzeli ljudi koji na početku nisu pokazivali interesovanje za društvo što je rezultiralo i izbacivanjem prvog predsjednika Bašagića , društvo zatim dolazi u ruke Muslimanske narodne organizacije. Dolazilo je do sukoba na godišnjim skupštinama, a to su bile posljedice političkih prilika u zemlji. U ovom društvu je početkom rata uveden komeserijat pod kojim je i ostalo do 1918. godine. Za eazvijanje nacionalnih društava nije dopuštao Kalajev režim razlog je bio taj što je

nastojao da se u Bosni i Hercegovini formira bosanska narodnost. Društvo izdaje svoj organ o 1907 godine koji se razvio u beltristički list , čiji je urednik bio Osman Đikić , a ujedno i glavni tajnik Gajreta. U periodu austro-ugarske uprave društvo je izdalo i svoja tri kalendara za god. 1324-1906 1325-1907 i 1333-1915.

2.9.Muzika-Sevdalinka

Sevdalinka (arap. sawda- crna žuč) pjesma koja je jedan od simbola bosanskohercegovačkog povijesnog i kulturnog bića. Često se kazuje samo riječ sevdah i svakome je jasno da se radi o specifičnom muzičkom izrazu Bosne i Hercegovine koji je danas postao prepoznatljiv širom svijeta, a naročito u novim aranžmanima i privlačnim izvedbama. U bosanskom jeziku pojam “sevdah” poprima značenje čežnje, ljubavnog žara, ljubavnih jada. Sevdalinka je primarno gradska bošnjačka pjesma koja je postala popularna među drugim narodima u susjedstvu Bosne i Hercegovine. (Lavić, 2014: 619)

Za sevdalinku smatramo da je najpopularnija tradicionalna melodija i pjesma među Bošnjacima, to je ljubavna pjesma prepoznatljive melodije. Sa dolaskom Osmanlija i pod islamskim kulturnim uticajem se javlja u XVI stoljeću, sevdalinka je u suštini gradska pjesma. Sevdalinka se obično pjeva uz tamburu, saz, harmoniku, danas primjećujemo da se pjeva i uz druge instrumente dok u novije vrijeme i uz orkestar. Sevdalinka je najčešće bila zastupljena na sijelima , dok pjevanje sevdalinke uz pratnju saza zahtjeva manji i intimniji prostor.

2.10.Starobosanske narodne pjesme

Bošnjaci su bili prepoznatljivi po svojoj usmenoj epici , što se tiče bosanskomuslimanske usmene epike možemo kazati da je jedna od najvrijednijh iskaza narodnog umijeća , njena egzistencija je sve do kraja XIX vijeka , dok je u nekim krajevima čak i do pred Drugi svjetski rat. Najstarija ličnost u narodnoj epici je Ali beg Mihal-oglu, smederevski sandžak-beg kao i njegov boj na Varad 1474. godine, također i Bali-beg Malkoč-oglu ili Malkočević njegova porodica se spominje u Bosni tokom najmanje tri stoljeća. Dok je jedan od najpopularnijih narodnih junaka koji se spominje u narodnim pjesmama jeste krajšnik Budalina Tale, veoma je popularan i Hrnjica Mujo i njegov brat Gojeni Halil. Za mnoge od narodnih junaka smatra se da

su bile istinske historijske ličnosti , dok su nerijetko i opisani događaji zapravo i istiniti historijski događaji. Mehmed –beg Kapetanović-Ljubušak je jedan od najpoznatijih sakupljača narodnih pjesama koji je i priredio i sačuvao od zaborava čuvenu narodnu pjesmu “Boj pod Banja Lukom godine 1737”. Zbornik muslimanske epike 1888. godine prvi je objavio Kosta Herman. Ono što je zanimljivo jeste da su Bošnjaci kod “kazivanja” narodnih pjesama, upotrebljavali gusle, međutim ova praksa se odavno napušta i danas je karakteristična za neke druge kulturne sredine. Uticaj medija i drugačiji načina življenja dovodi do nestajanja narodnog epskog stvaralaštva.

2.11.Stare sarajevske kafane

Kafane se na našim prostorima pojavljuju u XVI stoljeću. Sarajevska kafana koju spominje historičar Ibrahim Pečevića, kako je isticao kafana je posjedovala desetak sećija, svaka od tih sećija bila je namjenjena za određenu klasu. Svako je imao posebno mjesto, na posebnom mjestu sjedile su kadije, na drugom mjestu sjedili su muderisi , posebno su sjedili ajani, hodže, gosti , putnici. U kafanama kod Bošnjaka obično bi se služila kafa sa rahatlokumom, pored kafe služio se i čaj, nije bilo alkohola. U kafani su se igrali tavlja, domine, šah a nekada se pušila nargila. Jedan putopisac je 1634. godine prolazeći kroz sarajevsku čaršiju zapazio je nargile u kafani koje su bilo lijepo izrađene, od srebra i zlata vezene , dosta lula i čibuke koji su bili lijepo išarani. Na Vratniku u posebnoj kafani do pred sami rat mogla se popiti tucana kafa u dibeku . U novije vrijeme kafane su poprimile moderan oblik, pa se u njima toči i alkohol.Međutim ako na vratima stoji natpis “Bosanska kafana” to je znak da se alkohol služi. (Serdarević, Omanić, 2009, 295:296) .Međutim čaršijske bošnjačke kafane u određenoj mjeri zadržale su svoj neizmjenjeni oblik. ²⁰

²⁰ 21.Kreševljaković, Hamdija, Sarajevo za vrijeme Austrougarske uprave (1878-1918), Arhiv grada Sarajeva, 1969:52

22. Serdarević, Mevlida, Omanić, Ajnija, Bošnjačka kultura ponašanja, Art7 Sarajevo, Sarajevo, 2009,279:295

2.12. Tradicionalna narodna kuhinja

Kada je u pitanju tradicionalna narodna kuhinja, evidentno je da je kuhinja Bošnjaka pod uticajem Istoka, pa i kuhinja drugih islamskih sredina. Zbog određenih kulturnih i drugih uticaja, dolazi do promjena u ishrani, dok se neke određene promjene mogu smatrati poželjnim i pozitivnim, dok druge određene bivaju sasvim nepoželjne. Istovremeno se poprma mnogo tuđih navika u ishrani recimo poput konzumiranja suhe hrane u vidu sendviča, jedenje s mnogo prženog, jedenje s nogu. Time se dolazi do zanemarivanja ukusnih čorbi, zamjenom gotovih supa, dolazi se do toga da se počinje zanemarivati i pita koje je tradicionalno omiljeno jelo kod Bošnjaka, pita se zamjenjuje talijanskom pizzom, baklava se zamjenjuje tortom itd. Sve je to posljedica brzog tempa života, pretpostavlja se da će se ovaj trend i nastaviti.

Ono što se uspjelo sačuvati iz srednjeg vijeka a što spada u tradicionalnu bosansku kuhinju, kao što je (bosanski lonac, paprenjak i sl.) i ono što se prihvatilo od Osmanlija, Čeha i Jevreja iz Španije to danas postaje uobičajena trpeza u Bosni i Hercegovini, možemo kazati manje ili više dio kulturne ishrane i Bošnjaka. Koliko se nekada cijnila kultura ishrane o tome najbolje govori činjenica da su nekada postojale ašči-kadune, to su bile žene koje su bile veoma spretne u spremanju jela i obično su bile pozivane kada bi se pripremale bogatije trpeze za razne prilike. Za ove žene možemo kazati da su bile veoma cijenjene o njima se pričalo generacijama. Ukoliko je porodica imala više djevojaka pozvali bi ašči-kadune da ostanu kući i po sedmicu poučavajući djevojke umijeću kuhanja.

Kada se spomene bošnjačka kuhinja obično se prvo pomisli na pitu, od jufkki se prave razne pite zeljanica, krompiruša, pita od sira, pita od tikve, dok se pita od faširanog mesa zove burek i ona onako zauzima posebno mjesto, posebno je cijunjena u kuhinji. Uz pite se služi jogurt, mlijeko, kefir, mlaćenica, ali i kompot, hošaf i višnjab koji opet služe kao i dezert. Višnjab je vrsta kompota koji je malo gušći a čija osnova su višnje. Za bosanski lonac smatra se da bi mogao biti simbol pored kuhinje simbol i same Bosne. Bosanski lonac se pravi od tri vrste mesa, dosta povrća što uključuje luk i bijeli luk, začine postoji posebna posuda u koju se hermetički zatvara, posuda je obično od gline i peče se dosta dugo. Posuda za bosanski lonac nekada se podvezivala papirom oblijepljenim tijestom, dok se danas koriste pergament i folija. Prema nekim izvorima bosanski lonac je još poznat u srednjovjekovnoj Bosni, spremali su ga rudari na zajedničkom ognjištu. Svaki lonac se spremao u posebnoj zemljenoj posudi odnosno loncu, te je tako i dobio

ime. Pored bosanskog lonca tu je i sarma jelo koje se priprema od faširanog mesa , riže i začina ovi sastojci uvijaju se u list kupusa ili loze , ukoliko se pravi bez mesa zove se jalan-sarma , a ukoliko je umotana u lozu zove japrak. Dolme su također jela koje se pripremaju od faširanog mesa njima se pune paprike, paradajz i dr. dok su sogandolme punjene male glavice luka. Od popularnih jela također imamo razne vrste ćevaba, čimbura, mantije ili ćuftice u kajmaku , dolme, sarme, čimbur je također jelo od faširanog mesa i luka. Jelo koje je posebno cijenjeno jeste bamija kao i razna jela od patlidžana , kada govorimo o bamiji onda možemo kazati da je više u upotrebi sušena a ukoliko je sitna zovu je –almasija, priprema se sa mesom a posebno se cijeni ukoliko je pripremljena sa kurbanskim mesom. Bamija zahtjeva dosta pažnje za ovo povrće važi da je dosta skupo. U bošnjačkoj kuhinji veoma su popularni patlidžani , posebno cijenjeno jelo od patlidžana je imamibailma patlidžan sa bijelim lukom i faširanim mesom. Jela koja su uobičajena na ovim prostorima kod svih naroda i kulturnih slojeva su jela poput kljukuše, graha, pure, pogače i dr. dobre torte, vanilice itd. Postoje i izvjesne kombinacije u pripremanju jela pa nekada nešto što je tradicionalno slano ide sa nečim što je tradicionalno slatko. Recimo u Hercegovini sirnica se služi sa medom, a krompiruša sa grožđem. Neobično a opet ukusno jelo jesu suhe šljive sa suhim mesom u slatkom sosu , ovo jelo rado se servira uz ramazan. Jelo koje također vuče korijene iz srednjovjekovlja jesu papranjaci, ovi se kolači spremaju za vrijeme praznika ali sve rjeđe. Kada su u pitanju pića i napitci tu imamo limunadu koja se poslužuje u svakoj prilici , dok šerbe koje se pravi od svježeg ili ukuhanog voća poslužuje se u svečanim prilikama. Imamo slatko od ruže (đulbešećer) i sok od ruže (đulsija) koji se smatraju dobrim lijekom kod povišene temperature . Pića koja se prave u okviru domaćinstva više se odnose u pripremanje domaćih lijekova kao što je naniruh koncentrat koji se dobije destilacijom nane , a konzumira se sa stavljanjem nekoliko kapi na kocku šećera . Nekada se kuhalo na maslu, danas se više kuha na ulju , hrana je bila dosta jaka tako da se dosta koristilo jabukovo sirće . Od napitaka imamo vrući salep koji je popularan , za ljeto je karakteristična boza međutim ovi napitci se ne prave kod kuće , nego u specijalizovanim slastičarnama. Vrsta posluženja koja lagano nestaje iz kulture Bošnjaka pa i svih naroda ovog podneblja jeste posluženje slatkog . To se odnosi na posebne vrste domaćeg džema iako se ovo ne smatra adekvatnim izrazom . Nekada je bilo popularno spremati slatko od đulbašećerke ruže , zatim slatko od smokve, šljive , od tikve, lubenice. Za spremanje slatka potrebno je umijeće neko slatko treba da je tvrdo, neko da je svijetlo , drugo dovoljno crveno , dovoljno tvrdo ili da su komadi voća, poput smokve dovoljno

okrugli. Da bi sve to postiglo koristio se kreč, pasiranje, ispiranje više puta itd. Što se tiče posluživanja slatko se služilo po kašikicu dvije u minijturnim pliticama. Nakon slatka služila se kafa, kolači, baklava i slana jela. Običaj poslužnja “ slatkog” nestaje, ali je tradicija slatka od ruže đulbešećerke opstala. Kada govorimo o slatkim jelima smatra se da je baklava najpopularnija i jako cijenjeno slatko, pored baklave također su popularne tulumbe, hurmašice, ružice i tufahije. Razne vrste halvi pripremaju se od Bosne i Hercegovine, preko Grčke, Makedonije , Turske do daleke Indije i svaka halva ima nešto svoje. Kod nas imamo više vrsta halvi: od obične, ćeten-halve, pekmez-halve, tahan-halve, đenečije i rešedije. Halva se može posluživati u svakoj prilici. Možemo kazati da je halva univerzalno jelo obavezno se sprema kada se obilježavaju neki od vjerskih praznika , kao što je Hidžretska godina, dvadesetsedma noć ramazana. Koliko je halva nekada bila popularna u Bosni govore podaci da u Sarajevu pored ulica Bravadžiluk, Kujudžinluk i postojala i ulica koja se zvala Halvadžiluk. Također je popularan i kadaif , poznat je i emek kadaif s tim da je manje zastupljen u ovoj kuhinji. Kada su u pitanju začini bosanska kuhinja koristi začine ali ipak ne u tolikoj mjeri kao što je to u svijetu. Od začina popularna je nana, biber, bijeli luk , maslo ili maslac, cimet, ćurekot , kim , susam , aleva paprika. Specifikum bosanske kuhinje također je i tarhana. Razne vrste salata poslužuju se uz jelo, posebno zimske i kisele kao što je turšija. Sirevi su također veoma popularni poput travničkog, sjeničkog, kao i mladi sir. Popularno je suho meso i sudžuka. U bosanskoj kuhinji sosovi su manje zastupljeni kao i začini, ali su zastupljene raznovrsne turšije, hošafi, kompoti, slatka od voća.²¹

²¹ 23. Serdarević, Mevlida, Omanić, Ajnija, Bošnjačka kultura ponašanja u Sarajevu, Art7 Sarajevo, Sarajevo, 2009,171:181

2.13.Ramazan

Poznato je da se kod posta apsolutno ništa ne jede, dok u pojedinim islamskim sredinama u periodu ramazana običaj je omrsiti se jednom hurmom i vodom, zatim obaviti akšam namaz, pa onda iftariti. Kada su u pitanju bošnjaci tu je već drugačiji običaj, prvo se omrsi pojedje što je pripremljeno za iftar, zatim se popije kafa i onda se obavi namaz. Post važi za sve odrasle i zdrave, osim bolesnika, putnika, žena za vrijeme menzesa, trudnoće i dojenja i radnicima koji posebno rade težak posao. Posti se u tačno određeno vrijeme od svanuća pa do akšama. Prije nego što se zaposti obično se sehuri-ruča, nekada se za sehur spremala posebna svježa hrana što je domaćicama predstavljalo teškoću, danas za vrijeme sehura jede nešto lakše, i slatko. Kada je u pitanju iftar on je bogatiji nego uobičajena sofrta, obično se pije limunada a za prvo jelo jede se tzv. topa sa somunom. (somun je ramazanski hljeb), I veoma su popularni somuni u Sarajevu, u nekim mjestima čak su se pripremale i kifile, također su poznate tzv. mladinske pogače one se posebno pripremaju i veoma su dekorativne , a mlada ih poslužuje za vrijeme ceremonije vjenačanja.

U periodu ramazana na iftar se običnu pozivaju rodbina, prijatelji i komšije. Ramazan važi za mjesec povećanog ibadeta, pojačanog vjerskog života a ujedno i intenzivnijeg druženja noćnog druženja posebno mladih, koji se nakon teravije-namaza okupljaju u veselim zabavama, a koje se opet odnose i prosističu iz vjerskog života i tradicije. Do drugog svjetskog rata , pa skoro i do sredine prošlog stoljeća, u većini mjesta pucao bi top, koji je predstavljao oznaku za vrijeme iftara , dok su bubnjari budili postače na sehur, a na Bajram obilazili bi kuće čestitajući bajram a ujedno bi i bili nagrađivani za svoj trud. U nekim mjestima poput Sarajeva ponovo je oživljen običaj pucanja topa, međutim zbog veličine zgrada, udaljenosti i saobraćajne buke , vrijeme označavanja iftara putem topa i nema očekivani učinak. Džamije pale kandilje koji predstavljaju znak da je vrijeme iftara, također mnoge TV i radio stanice informišu postače kada se mogu omrsiti. Kada je u pitanju iftar slobodno možemo kazati da je u novije vrijeme iftar postao jedna vrsta društvenog događaja , iftari se priređuju van kuće u restoranima pozivaju se prijatelji , znanci , bez obzira da li neko posti ili ne posti, bez obzira na vjersku pripadnost. Između ostalog popularni su i ženski iftari , iftari na kojima se okupljaju samo žene i to je danas novina. Ipak se radi o modernim trendovima koji se smatraju korisnim jer oni doprinose zbližavanju, učvršćavanju prijateljstava u životima kod ljudi.

2.14. Tradicionalni narodni pozdrav

Jedan od uobičajenih pozdrava na ulici jeste merhaba, također i najčešće tradicionalni pozdrav selam alejkum u prevodu (mir stobom) namijenjen muslimanima međusobno uz odgovor merhaba, alejkumu selam. Što se tiče mlađe populacije oni se pozdravljaju u skladu sa modnim trendom . Od uobičajenih pozdrava je dobar dan i doviđenja. Ukoliko se i koristi selam , onda se prvo selami a zatim pozdravlja sa dobar dan bez obzira ko su prisutni. To je zbog toga što upravo selam ima prednost jer je stariji i sadržajni pozdrav. U našim mahalama danas se jako često koristi večernji pozdrav akšam hajrullah/ Allah razola, i laku noć kao i drugi uobičajeni pozdravi. Važno je voditi računa o pozdravu na ulici gdje je mnogo važnije da mlađi pozdravi starijeg. Nekada se u znak poštovanja u pozdrav rukom pokazivalo prvo prema srcu , potom ustima i na kraju prema čelu, što znači: “Od srca govorim ono što osjećam i što mislim”. Ove kretnje se gube, pa su se zadržale donekle samo u krugu starijih obrazovanih osoba. (Serdarević, Omanić, 2009, 34:35). Nekada su mlađe osobe starije ukućane ljubile u ruku kao znak poštovanja, ali i ovaj običaj polahko nestaje. U slučaju napuštanja kuće pozdravlja se sa “Allahemanet” i to je tipični pozdrav bošnjaka (muslimana) i nije karakterističan za druge sredine , na ovo se često odgovara isto ili u prevodu “Bogu na amanet”, također koristi se i “Doviđenja” naravno poslije tradicionalnog pozdrava.²²

²² 24. Serdarević, Mevlida, Omanić, Ajnija, Bošnjačka kultura ponašanja u Sarajevu, Art7, Srajevo, 2009,299:301

3.UTICAJ GLOBALIZACIJE NA TRADICIJU

Premda riječ “globalizacija” nije skovana sve do polovine devetnaestog vijeka , ona ima poduži pedigree (rodoslov). U engleskom jeziku, imenica “globe” (kugla) potiče iz petnaestog vijeka (izvedena iz latinskog globus), a okrugao oblik zemlje počinje da se označava prije nekoliko stotina godina. Pridjev “globalan” ušao je u upotrebu u poznom sedamnaestom vijeku i počeo da označava “planetarne razmjere” u poznom sedamnaestom vijeku, pored svog ranijeg značenja “okrugao”. Glagol “globalizovati” pojavio se 1940-ih, zajedno sa terminom “globalizam”. Riječ “globalizacija” kao proces najprije je gledala svijetlo dana u engleskom jeziku 1959. godine u riječnik je ušla dvije godine kasnije, a počela se šire upotrebljavati u 1980-im godinama.

(Fejzić, 2015, 49:66)

Karakter i obim globalizacije kao širenja transplanetarnih veza-uključujući mnoge (uglavnom skorašnje) veze suštinskog kvaliteta-mogu se bliži objasniti putem istraživanja transvjetskih aktivnosti. Ovakva ispitivanja pokazuju da globalnost može da snažno pogodi sve vidove društvenog života. Veliki dio globalnosti manifestuje se kroz komunikacije, to jest kroz razmjenu ideja, informacija, slika, signala, zvuka i teksta. Transvjetsku komunikacija može se aktivirati puem proizvodnje i prodaje knjiga putem poštanskih usluga, telegrafa, telefona, faksimila, teleksa, tekstualnih poruka, video-konferencija , računarskih mreža, novina, časopisa, radija i televizije. Internet je supraterritorijalna komunikacija *par excellence* budući da momentalno prenosi cio asortiman vizuelnih i zvučnih signala u sve krajeve planete u kojima postoje terminali za njihovo slanje i primanje. Veliki dio današnje globalnosti čini “i svijet”, “i trgovina”, “i prijateljstva”, “i upravljanja” i “ i-mejl”. (Fejzić, 2015:49:66)

Budući da živimo u postmodernom dobu koje sa sobom donosi izvjesne novitete, izloženi smo prihvatanju istih svjesno ili nesvjesno. Kako globalizaciju primjećujemo u mnogim segmentima našeg društva, tako je primjećujemo i u tradiciji. Na osnovu toga možemo, kazati da pojedine tradicijske vrijednosti postaju zanemarene.

Konkretno u našem istraživanju prisustvo globalizacije primjećujemo na više mjesta. Jedan od primjera jeste orijentalna Sarajevska kuća “Svrzina kuća” u kojoj se nalaze sačuvane tradicionalne vrijednosti. Danas se slabo u kojoj kući može vidjeti nešto od tradicionalnih vrijednosti. A uzrok tome jesu promjene načina života i praćenje trendova. Ni sofru se više ne praktikuje kao nekada, sinija odavno nije u upotrebi. Danas se jelo obavlja za trpezarijskim stolom. Tradicija starih zanata polako nestaje nekada se u bošnjačkim porodicama dijete prvo slalo na zanat pa na Univerzitet danas to nije slučaj. Razlog tome jeste upisivanje visokog školstva, dolazak drugih djelatnosti, fabrički rad, administracija. Sve to rezultiralo je potiskivanjem privatne inicijative, danas je sve manji interes za zanatske djelatnosti. Kada je u pitanju tradicionalna dekorativna umjetnost primjećujemo da i ona gubi na svojoj vrijednosti. Pojavom industrijskih ćilima tkanje bosanskih ćilima je pred nestajanjem, pa čak vez, heklanje i pletenje nisu zastupljeni kao nekada. Međutim oni se donekle opet nastoje sačuvati čak postoje udruženja žena kao i kursevi, svrhu očuvanja ovih rukotvorina.

Što se tiče tradicionalne narodne nošnje ono što je evidentno jeste da je rijetko ko nosi u svakodnevnom životu. Danas tradicionalne narodne nošnje možemo vidjeti kada su u pitanju folklorni nastupi. Osim folkloru tradicionalne narodne nošnje možemo također vidjeti u Muzeju u Sarajevu, Svrzinoj kući i Despića kući. Stari nakit također nije prisutan kao nekada, danas je rijetkost vidjeti da neko nosi biser, ogrlicu od dukata, broš. Danas se nakit izrađuje od plastike metala, dakle slijedi se ono što se predstavlja svijetu kao modni hit. Iako se smatra da je sevdalinka najpopularnija tradicionalna melodija među bošnjacima i još uvijek se rado pjeva i sluša, ono što primjećujemo jeste da pored tambure, saza i harmonike danas se pjeva i uz druge instrumente u novije vrijeme pjeva se i uz orkestar. Budući da su bošnjaci prepoznatljivi po svojoj usmenoj epici i da se to smatra jednim od najvrijednijih iskaza narodnog umijeća, danas zbog drugačijeg načina življenja kao i sami uticaj medija dovode do nestajanja epskog stvaralaštva. I sarajevske kafane poprimaju moderan oblik, danas se u njima toči mnogo alkohola. Praćenjem današnjih trendova, u velikoj mjeri prisutna je nargila, dok su opet

čaršijske bošnjačke kafane uspjele donekle zadržati svoj neizmjeni oblik. Zbog ubrzanog načina života i prihvatanja noviteta , dolazi do zanemarivanja tradicionalne narodne kuhinje. Ishrana je već odavno prešla tradicionalne nacionalne granice i u prilici smo isprobati razne svjetske specijalitete sa kojima se nismo bili u prilici ranije susresti. Kada je u pitanju ramazan i iftari i ovdje primjećujemo izvjesne novitete , tako da možemo kazati da je iftar postao jedna vrsta društvenog događaja, danas se iftari priređuju u restoranima, a u zadnje vrijeme veoma su popularni i ženski iftari što ranije i nije bio slučaj kada su iftari u pitanju. I pojedini običaji kod tradicionalnih pozdrava polahko nestaju rijetko gdje danas imamo običaj da mlađi ljube starije u ruku u znak poštovanja.

ZAKLJUČAK

Na osnovu našeg istraživanja zaključujemo da pojedine tradicionalne vrijednosti sa dolaskom globalizacije postaju zanemarene, dok neke od njih i dalje čuvaju svoju egzistenciju. Globalni fenomen sve više uzima maha, i danas sve dobija jednu notu postmodernosti gdje tradicionalno gubi na važnosti. Generacije koje dolaze nisu upućene u pojam tradicije i njenu važnost kada je u pitanju kulturni identitet. Mladi ljudi olahko prihvataju ono što se plasira “nameće “ svijetu kao moderno te se slijede trendovi. Zbog toga se mladi ljudi većinom ugledaju se na Zapad i postaju okupirani njihovom kulturom i životnim stilovima. Sходno tome, sve to dovodi do pitanja opstanaka tradicije u budućnosti. Obrazovanje je važno kako bi mladi učili o tradiciji svih naroda u Bosni i Hercegovini, jer se na taj način čuva kulturno historijsko naslijeđe Bosne i Hercegovine , kako ga njeguju sva društva u svijetu. Našim istraživanjem provjerili smo postavljene hipoteze.

Naša generalna hipoteza jeste da Sarajevo pod uticajem globalizacije , doživljava mnoge drastične promjene kojima podliježe i tradicija. Što smo mogli ustanoviti tokom našeg istraživanja , prvenstveno na primjerima koje smo naveli u trećem dijelu rada “Uticaj globalizacije na tradiciju”.

Naša pomoćna hipoteza jeste da neke od tradicijskih vrijednosti još uvijek egzistiraju, dok su se neke od njih izmijenile i sami tim postale zanemarene, što može značiti da nestaju. Činjenica je da pojedine tradicijske vrijednosti još uvijek egzistiraju kao što je sevdalnika , folklor, vez koje žene još uvijek nastoje njegovati, sačuvati od zaborava. Danas postoje takva udruženja, kursevi u svrhu očuvanja ovih rukotvorina.

LITERATURA

KNJIGE

1. Čamo, Merima, (2005): Kultura stanovanja u Sarajevu od njegovog nastanka do XIX vijeka, Udruženje građana Smerkand, Sarajevo
2. Čolić, Snježana, (2006): Kultura i povijest , Hrvatski studij Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
3. Elezar, Sonja, (2015): Iz albuma bosanskih Sefarda, NIK Denameda, La Benovolencije 6, Sarajevo, Sarajevo
4. Fejzić, Elvis, (2015): Globalizacija i političko upravljanje Hrestomatija za internu upotrebu, Univerzitet u Sarajevu Biblioteka, Fakultet političkih nauka
4. Gidens, Entoni, (2007): Sociologija, Marko Backović, Beograd
5. Hawiland, William A , (2002): Kulturna antrpologija, Naklada Slap, Zagreb
6. Kreševljaković, Hamdija, (1969): Arhiva grada Sarajeva, Sarajevo
7. Prstojević, Miroslav, (1999): Autor, Sarajevo
8. Serdarević, Mevlida, Omanić, Ajnija, (2009): Bošnjačka kultura ponašanja, Art 7 Sarajevo, Sarajevo
9. Svrzina kuća, (2001): Muzej Sarajeva
10. Zlatar, Behija, (1996): Zlatno doba Sarajeva (XVI stoljeće), Svjetlost, Sarajevo

LEKSIKONI

1. Lavić, Senadin (2014): Sociološki Leksikon, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo
2. Sociološki Leksikon (1982): Iskro Savremena Administracija, Beograd

INTERNETSKI IZVORI

1. <https://sarajevo.co.ba/znamenitosti/sebilj-na-bascarsiji/> Pristupljeno 13.2.2019
2. https://hr.wikipedia.org/wiki/Hrvatske_narodne_no%C5%A1nje_u_Bosni_i_Hercegovini
pristupljeno: 17.02.2019
3. <http://srbijuvolimo.rs/moja-srbija/tradicija/item/25-srpska-narodna-nosnja.html>
Pristupljeno: 17.02.2019

BIBLIOGRAFIJA

Dina Mešanović rođena 30.7.1990 godine u mjestu Zvornik, Općina Zvornik. Osnovno i srednje obrazovanje stekla u Sarajevu . Diplomirala na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu 2016 godine na odsjeku sociologija. Trenutno je na postdiplomskim studijama Fakulteta političkih nauka u Sarajevu na odsjeku sociologija, pedagoško-nastavno usmjerenje.

IZJAVA O PLAGIJARIZMU

Kao student magistarskog studija na Fakultetu političkih nauka , Univerziteta u Sarajevu potpisujem izjavu da sam upoznat sa Zakonom o visokom obrazovajnju Kantona Sarajevo i Etičkom kodeksu Univerziteta u Sarajevu.

Ovom izjavom potvrđujem da sam magistarski rad napisao samostalno i koristeći se isključivo navedenom bibliografijom, te da ovaj rad nije korišten pri bilo kakvom drugom ocjenjivanju .

Saglasan sam da jedan primjerak mog rada bude javno dostupan preko biblioteke Fakulteta političkih nauka.

Mjesto/ datum_____

Potpis_____